

L'ART EN EL SILENCI

*"PARLEM DE LA MORT A TRAVÉS DE
L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA"*

Treball final de Grau

Autora: Jenina Geli Pujol

Tutora: Mabel Salguero Merino

Data: 3 de juny del 2022

Estudis: Grau en Pedagogia

ÍNDEX DE CONTINGUTS

RESUM	3
ABSTRACT	3
1. INTRODUCCIÓ	4
2. MARC TEÒRIC	6
2.1 APROXIMACIÓ A LA MORT	6
2.1.1 <i>CONCEPTE DE LA MORT</i>	8
2.1.2 <i>ETAPES DE LA MORT SEGONS EL DESENVOLUPAMENT EVOLUTIU</i>	8
2.1.3 <i>TIPUS DE PÈRDUES</i>	11
2.1.4 <i>PEDAGOGIA DE LA MORT</i>	12
2.2 APROXIMACIÓ AL DOL	12
2.2.1 <i>CONCEPTE DEL DOL</i>	14
2.2.2 <i>SÍMPTOMES I TIPUS DE DOL</i>	14
2.2.3 <i>FASES DEL PROCÈS DEL DOL</i>	16
2.2.4 <i>PEDAGOGIA DEL DOL</i>	17
2.3 APROXIMACIÓ A L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA	18
2.3.1 <i>CONCEPTE DEL TEATRE</i>	18
2.3.2 <i>CONCEPTE DE L'EXPRESSIÓ CORPORAL</i>	19
2.3.3 <i>APLICAR L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA A LES AULES</i>	20
3. PROJECTE EDUCATIU DE COM AFRONTAR LA MORT A TRAVÉS DE LES ARTS	21
3.1 JUSTIFICACIÓ DEL PROJECTE	21
3.2 CARACTERÍSTIQUES DEL PROJECTE	22
3.2.1 <i>BLOCS D'INTERVENCIÓ DEL PROJECTE</i>	24
3.3 OBJECTIUS	25
3.3.1 <i>OBJECTIU GENERAL</i>	25
3.3.2 <i>OBJECTIUS ESPECÍFICS</i>	25
3.4 DAFO DEL PROJECTE	27
3.5 DESTINATARIS DEL PROJECTE	28
3.6 CONTEXTUALITZACIÓ	28
3.7 PLANIFICACIÓ ACURADA DEL PROJECTE	29
3.8 CRONOGRAMA I HORARI DEL PROJECTE	30

3.8.1	CRONOGRAMA	30
3.8.2	HORARI SETMANAL	31
4.	ACTIVITATS DEL PROJECTE	32
5.	ORGANITZACIÓ I METODOLOGIA	47
5.1	TASQUES ESPECÍFIQUES DELS PROFESSIONALS	47
5.2	COORDINACIÓ DEL PROJECTE.....	47
5.3	ACCÈS ALS BENEFICIARIS	48
6.	RECURSOS HUMANS DEL PROJECTE.....	48
6.1	RECURSOS HUMANS PROFESSIONALS DEL PROJECTE.....	48
7.	PRESSUPOST DEL PROJECTE	49
8.	ESTRATÈGIES DE DIFUSIÓ I COMUNICACIÓ DEL PROJECTE	50
8.1	DEFINICIÓ DE L'OBJECTIU DE LA COMUNICACIÓ I DEL PÚBLIC OBJECTIU	50
8.2	EL RELAT	50
a.	<i>Transformació</i>	50
b.	<i>La historia del projecte</i>	50
8.3	LA MARCA I LES ACCIONS	51
c.	<i>Situació</i>	51
d.	<i>Missatge clau</i>	51
8.4	ACCIONS QUE ES PREVEUEN FER	52
8.5	CALENDARI DE LES ACCIONS.....	52
9.	AVALUACIÓ DEL PROJECTE.....	54
9.1	PREGUNTES I INDICADORS D'AVAUACIÓ	54
9.2	DISENY D'UN INSTRUMENT D'AVAUACIÓ	58
9.3	RESULTATS ESPERATS.....	58
10.	CONCLUSIONS	59
11.	APORTACIÓ AL BAGATGE DE CONEIXEMENT DE LA PEDAGOGIA	61
	REFERÈNCIES	63
	ANNEXES.....	66

RESUM

El projecte *Art en el Silenci* és una prova pilot que es durà a terme a Banyoles, a l'alumnat de segon de primària de l'escola Camins durant els primers tres mesos del 2023. Aquest projecte, dona èmfasi al fet que l'alumnat adquireixi diverses estratègies per poder gestionar situacions vitals relacionades amb la mort. I com es farà per aconseguir-ho? Mitjançant l'educació artística. Al llarg del projecte, es prepararan sis sessions amb una durada d'una hora i mitja, amb diferents dinàmiques variades on a través de: la pintura, la música, el teatre... podran aprendre i adquirir coneixement sobre la temàtica. D'aquesta manera, es podrà eliminar el tabú que se li ha creat a la mort i es començarà a normalitzar.

Paraules clau: mort, dol, expressió artística, activitats, tabú, cicle vital.

ABSTRACT

The project "*Art en el Silenci*" is a pilot test that will be carried out in Banyoles with the second-year pupils of the primary school Camins during the first three months of 2023. This project aims to ensure that pupils acquire various strategies to be able to manage life situations related to death. So how will this be achieved? By means of artistic education. Over the course of the project, six sessions of an hour and a half will be prepared, with different and varied dynamics in which the students will be able to learn and acquire knowledge about the topic through painting, music, theater etc. This will help to eliminate de taboo that has been created over death and it will begin to normalize.

Key words: death, grief, artistic expression, activities, taboo, life cycle.

1. INTRODUCCIÓ

Si ens imaginem l'ideal educatiu que volem pels nostres fills i filles, coincidim que ha de ser igualitària, l'alumnat ha de tenir llibertat per construir el seu propi coneixement, s'ha de fomentar la creativitat i han de tenir esperit crític, entre molts d'altres. Durant aquest procés, el docent hauria de ser un guia on ofereixi diferents eines per donar peu a totes les dificultats presentades. D'aquesta manera, es vol aconseguir que l'educació vagi més enllà de transmetre coneixements relacionats amb el currículum, i que aposti més pel desenvolupament integral de les persones. Així doncs, fer que l'aprenentatge sigui el més real possible és un aspecte imprescindible perquè quan surtin de l'escola puguin enfrontar-se a tota mena de problemàtiques. La mort és un tema difícil de gestionar i, la societat l'hem convertit en un aspecte tabú, cosa que quan apareix a les nostres vides, intentem amagar el que ha passat per protegir als més petits. Si amaguem situacions naturals de la vida mateixa, com volem que sàpiguen actuar davant de situacions complicades? Cal tractar aquest tema a les aules? Com ho podem afrontar?

Com a persona, tinc gran motivació intrínseca sobre la mort i el dol, ja que és un aspecte que ens acompanya sempre, però mai l'he treballat ni aprofundit. Com a futura pedagoga, vull tenir coneixement sobre aquesta problemàtica perquè moltes vegades m'he plantejat les qüestions anteriors i és necessari tenir eines i estratègies per poder actuar. Així doncs, crec que la mort és un tema molt important a tractar perquè afecta en el desenvolupament dels infants, a les seves relacions afectives, en el procés d'aprenentatge i el comportament.

Una de les altres raons va sorgir d'una experiència personal. Quan jo estava cursant ESO, una de les meves millors amigues va patir un accident juntament amb la seva germana i una altra amiga, la seva germana es va morir amb dotze anys. A part d'afrontar la mort de la seva germana, vaig haver de suportar tenir a la meva amiga a la Unitat de Cuidats Intensius amb gran perill de mort i alhora, ajudar i donar suport en els seus pares destrossats. Tot això era superior a mi, i en aquell moment no vaig tenir un suport del centre, o si més no, no com jo l'esperava. Reflexionant sobre això, i ara que soc més gran, puc dir que hi va haver gran mancança per part del centre. Pel que fa a la meva amiga, de tant en tant disposava d'una sessió amb la psicopedagoga i si la necessitava la podia anar a buscar, però les amigues més properes a ella, només ens van atendre un dia, concretament el dia que tornàvem de l'enterrament perquè no podíem

parar de plorar. Després d'aquest dia, ja no vam rebre un seguiment ni es van preocupar per nosaltres.

Sumant-hi un altre cas, uns mesos enrere vaig fer una visita a una escola perquè disposaven d'un espai de joc simbòlic molt interessant. Durant la visita, em vaig fixar en un alumne que jugava amb un gosset de joguina durant tota l'estona que jo vaig estar allà. El gos li deia "Lux", l'anava a passejar amb la corretja, li donava menjar i sobretot, li feia molts petons i abraçades. En acabar, la mestra em va comentar que feia unes setmanes que se li havia mort el seu gosset i estava trist. El fet de jugar i reproduir situacions viscudes, mostrava que necessitava suport. Em vaig adonar que no en volia parlar i esquivava el tema, però si jugaves amb ell t'acceptava i t'explicava anècdotes de la seva mascota. Va ser en aquest moment, que vaig pensar que seria una bona idea relacionar el concepte de la mort i l'educació artística, per tal d'ajudar a les persones que els hi costi comunicar-se verbalment i puguin fer-ho d'altres maneres mitjançant l'art.

Per tant, he decidit crear un projecte sobre com afrontar la mort a través de l'educació artística per aconseguir que la mort, sigui un aspecte més treballat en el nostre dia a dia.

Els objectius que em plantejo a assolir són els següents:

- Ordenar informació sobre la mort mitjançant els coneixements previs de l'alumnat.
- Fomentar l'expressió dels sentiments que experimentem quan hi ha una pèrdua important per a nosaltres a través de l'art.
- Conèixer el cicle natural de la vida per entendre que la mort n'és el final.
- Promoure espais de conversa per comprendre que cada persona té una percepció diferent davant a les situacions de la vida.
- Facilitar estratègies per materialitzar un record efímer.

Per poder aconseguir els objectius, he estructurat el treball mitjançant la fomentació teòrica on s'expliquen els conceptes de la mort (què és, la seva evolució, les característiques...), el dol (què és, la seva evolució, quines fases apareixen...) i l'educació artística (aproximació de l'educació artística, com treballar el teatre, l'expressió corporal i per últim, quin benefici hi ha en aplicar-ho a les aules). Un cop ens hem situat, s'explicarà el projecte: *Art en el Silenci* al màxim detallat possible i amb

totes les característiques necessàries per poder-lo dur a terme. Per finalitzar, hi trobarem les conclusions finals on es parlarà sobre els aprenentatges adquirits al llarg de tot aquest procés i per últim, el bagatge de la pedagogia on hi podrem referenciar tots aquells valors i conceptes que la pedagogia m'ha donat i que he aplicat en el projecte.

2. MARC TEÒRIC

2.1 APROXIMACIÓ A LA MORT

La societat ens prepara per aconseguir un desenvolupament educatiu, personal i laboral més òptim possible. Pel que fa a l'àmbit educatiu, es refereix que s'educa perquè l'alumnat tingui un futur brillant i pugui donar resposta a les adversitats que es trobi. Per obtenir-ho, tot i els canvis i modificacions constants que hi ha hagut, es fa servir el Currículum amb un objectiu clar: formar persones amb capacitats suficients per contribuir al propi creixement integral d'un mateix. Pel que fa a la part personal, si ens centrem en les famílies, podem observar que els fills i filles dins del nucli familiar són l'aspecte més important i és per això, que els pares i mares adquireixen un rol de protecció elevat per evitar que pateixin d'allò que consideren perillós.

Si pensem amb el terme de la mort, és molt probable que tinguem pensaments negatius, foscos i angoixants, ja que des de petits ens han transmès una visió de mort freda i negativa, i ara nosaltres la reproduïm. Com a societat, tendim a "embolcallar" la mort per tapar tot el que significa i així protegir als més petits maquillant i creant eufemismes per evitar dir la paraula. Tanmateix, Herrán i Cortina (2008) ens fan reflexionar sobre si el concepte "educar per a la vida" té sentit utilitzar-lo, si a l'hora de la veritat, no treballem i evitem temes tabús com la mort. Per poder aconseguir una educació significativa i plena, es té clar que no s'ha d'amagar ni evitar cap tema, ja que fer-ho, implica inseguretats cap a les persones.

Verdú (2002) afegeix que moltes vegades s'eviten aquests temes perquè es pensa que no són adequats per a l'edat, o bé per protegir-los del patiment i dolor, però fer-ho, influeix negativament en el desenvolupament de la persona i pot crear un efecte contrari.

D'aquesta manera, podem afirmar que la mort és el nostre tema tabú per excel·lència; la societat l'amaga fins a tal cert punt que quan alguna persona mor parlem d'ella com si es tractés d'un error, com si aquest procés no hagués de passar mai i es pogués evitar.

Podem dir que l'acció de morir-se no es pot modificar, però les creences, actituds i conductes que l'envolten són tan diverses com les persones que la practiquen i per tant, hi ha diferències. Així doncs, la manera en què vivim la mort i vivim el procés de dol, estarà relacionat amb la cultura que cada persona practiqui.

“Cada cultura ha viscut i ha assumit la mort de diferents maneres, segons el concepte que es tingui a priori sobre el fet i condicionant per les creences que la societat del moment tingui del morir, del cos físic i del més enllà”. (Posada, 2008).

El mateix autor, fa una aproximació històrica sobre la mort en diferents moments de la vida per poder observar l'evolució del concepte.

Durant **l'antiguitat**, quan el cos no tenia sepultura es considerava una mala mort. En contra d'això, es podia acceptar el suïcidi com a una bona solució quan la persona patia.

A **l'edat mitjana**, quan la persona moria lentament, de manera anunciada i es podia assistir, es considerava l'ideal i per tant, una bona mort. Al contrari, quan la mort era inadequada, incòmoda o arribava inesperadament, era dolenta.

Del segle **XIV al XVIII**, es van girar els papers, ja que el dolor i patiment va adquirir un valor religiós important. Una mort correcta, era aquella que apareixia amb molt patiment. D'altra banda, la mort mal vista, era aquella que apareixia sense cap mena de dolor ni patiment.

A finals del segle **XVIII** la figura del metge estava separada del procés de la mort, ja que el professional tenia funció de curar i quan la persona no es podia salvar la família era la que se'n carregava d'acompanyar-lo al final de la seva vida.

Al segle **XX** es prolonga la vida de les persones i es modifica substancialment l'esperança de vida i la manera de morir. Les persones comencen a morir als hospitals i acompanyats per pocs familiars. Al llarg dels anys seixanta, s'aconsegueix que l'hospital sigui un lloc apte per atendre a persones malaltes.

Aquesta línia històrica ens ofereix una visió longitudinal sobre la percepció de la mort i els canvis importants que hi ha hagut. A més a més, cal tenir en compte que segons la cultura o religió que es practiqui, es tindrà una perspectiva diferent.

2.1.1 CONCEPTE DE LA MORT

La mort és universal i una cosa inevitable que els éssers humans tenim en comú. Podem dir que la mort pot ser un fet biològic si el definim com el cessament de la vida (Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana). Tanmateix, inclou aspectes socials, culturals, històrics, religiosos, legals... tots els quals solen estar relacionats. Si parlem d'una mort clínica, ens referim a quan hi ha una pèrdua irreversible i total de la funció de l'encèfal i per tant, les respostes motores i l'activitat respiratòria deixen de funcionar en una persona.

Com a éssers vius, les persones naixem i morim seguint les lleis de la naturalesa i cada persona completa el procés abans o després. És una travessia necessària pel creixement de la raça humana que viu en un procés d'evolució constant marcat per una renovació i transformació amb cicles de naixements i morts de manera continuada (Colomo i Oña, 2014). Totes les persones tenen la capacitat de viure i morir, però un cop mort, no tens oportunitat de viure una altra vegada degut a que la mort és un procés irreversible i la vida un procés continu que acaba amb la mort.

2.1.2 ETAPES DE LA MORT SEGONS EL DESENVOLUPAMENT EVOLUTIU

Un cop definit el concepte de mort, és necessari poder conèixer les diferents etapes de l'infant i com el pensament es transforma en certes edats fins que arriba a aconseguir una idea de mort més abstracte i perfeccionada. Hi ha quatre estadis¹:

- **Estadi sensoriomotor** (*del naixement als 2 anys*). Aquest període està marcat per un gran desenvolupament mental. La persona no pot expressar-se amb paraules i per tant, el coneixement que té està determinat pel que pot fer amb un objecte en els àmbits sensorials i motors.

¹ Díaz, P. Hablemos de duelo. Manual práctico para abordar la muerte con niños y adolescentes. Fundación Mario Losantos del Campo. Madrid. 2016

Durant els sis fins als vuit mesos, comença la permanència de l'objecte on permet que els petits sàpiguen que una persona existeix encara que no hi estigui físicament. Per aquest motiu, quan les persones amb qui té un vincle afectiu marxen, són capaços de notar l'absència i per més endavant, entendre la mort.

- **Estadi preoperacional** (*dels 2 als 6 anys*). Els seus raonaments continuen sent intuïtius, però ja pensa sobre els objectes i comença a fer representacions. També hi ha adquisició de les funcions simbòliques, una intel·ligència intuïtiva i predomina un pensament màgic; és per això que poden pensar que la mort és una malaltia contagiosa, o que a través dels seus pensaments poden causar la mort.

Cap als dos anys, hi ha un avanç en el desenvolupament cognitiu perquè inicia l'adquisició del llenguatge, autonomia i capacitat de detectar els diferents estats d'ànim de les persones. Per això, són més sensibles a les emocions negatives que poden experimentar els seus referents després de la mort d'un ésser estimat.

En aquest moment, els conceptes de temporalitat, reversibilitat no el dominen i per això pensen que una persona morta pot tornar-se a despertar o tornar en qualsevol moment.

Cap als cinc i sis anys, es comença a entendre que la mort és una cosa irreversible però així i tot, no són capaços d'entendre del tot que una persona morta no pugui tornar.

- **Estadi de les operacions concretes** (*dels 7 als 11 anys*). Comença a utilitzar la lògica per interpretar i resoldre qüestions de la seva realitat però encara no ho pot fer si es tracta de situacions abstractes.

Cap als vuit i deu anys, el concepte d'irreversibilitat s'ha adquirit i comencen a entendre que tothom es pot morir, fins i tot ells i elles.

Als onze anys, s'interioritza que la mort implica el final de les funcions vitals i deixen de preocupar-se per com estarà la persona en aquest altre lloc en el qual creien que estaven.

- **Estadi de les operacions formals** (*dels 12 anys en endavant*). Aquí comença a haver-hi un pensament hipotètic, lògic i abstracte, tot i que, depenent de la maduració de cada persona, estarà més o menys desenvolupat.

A partir dels dotze anys, és l'època del canvi tan físic com personals. En aquesta etapa, són més conscients del significat de morir i l'impacte que pot tenir sobre les persones i poden sentir-se abromats per aquesta realitat.

Per aconseguir que els nens i nenes puguin comprendre la mort és necessari parlar de quatre conceptes principals que la Díaz (2016) ens explica al seu manual:

- **Irreversibilitat.** És un concepte difícil d'assimilar, ja que el veuen com un procés reversible com per exemple el dormir. S'han d'evitar utilitzar metàfores com: "ha marxat", "està a un altre lloc"... perquè en aquestes edats primerenques entenen la informació de manera literal. D'aquesta manera, cal fer ús de les paraules que toquen, sense amagar-les perquè si no estem creant desconcert sobre el concepte de la mort.
- **Universalitat.** Cal introduir l'aspecte que tots morirem algun dia o altre, però sense que això generi angoixa. En aquestes edats pensen que allò que els envolta no deixarà mai d'existir i que sempre tindran les mateixes persones al seu costat. En aquest moment, ben segur que farà preguntes motivades per la seva curiositat i cal que les responguem sempre de manera gradual i segons la maduresa de cada un.
- **No funcionalitat.** Entendre que un cop morim, la funcionalitat del cos deixa de funcionar. És molt important que els adults no utilitzin metàfores perquè dificulten la comprensió del missatge. A més a més, cal dir sempre la veritat encara que costi, ja que li ha de quedar clar que la persona morta no tornarà i que el seu cos ha deixat de sentir.
- **Causalitat.** Ha d'entendre que la mort es produeix per una causa i que les persones no moren sense causa física. I per fer-ho, cal explicar les causes del difunt: li va fallar el cor, el cervell va deixar de funcionar... per tal que no hi hagi confusions i que no es sentin culpables de la mort. Si no reben explicacions, crearà les seves pròpies teories deixant-se portar pels pensaments màgics i això li generarà més angoixa i ansietat.

Així doncs, cal arribar en un acord mutu en què les famílies i escoles sempre diguin la veritat per molt dura que resulti. També cal evitar el rebuig de la mort i tractar-lo amb la màxima naturalitat possible. Si no ho fem així, tal com ens diu Díaz (2016): "*Ese echo de no poder hablar suele provocar que muchas de las ideas que tienen los pequeños*

sobre la muerte se forman a partir de datos sueltos que oyen sobre el hecho de morir o la muerte, y que ellos complementan con su fantasía o sus ideas infantiles” (p.21).

2.1.3 TIPUS DE PÈRDUES

La mort ens genera dolor perquè deixem de tenir una cosa que sempre havíem tingut i ens hem de readaptar a viure sense aquella persona o situació.

Al llarg de la nostra vida, podem experimentar diferents tipus de pèrdues i segons Nomen (2007), en podem viure de quatre tipus:

- **Pèrdues relacionals:** pèrdues relacionades amb els altres, és a dir, d'aquelles persones del nostre nucli proper i que són importants per a nosaltres com: defuncions, separacions, pèrdua d'un amic o amiga, etc.
- **Pèrdues interpersonals:** pèrdues que tenen a veure amb un mateix i amb el propi cos com: la pèrdua de les capacitats intel·lectuals, capacitats físiques a conseqüència d'una malaltia, accident, etc.
- **Pèrdues materials:** pèrdues de possessions de gran valor emocional o amb una importància cabdal en les nostres vides com: la nostra casa, els estalvis o ingressos, etc.
- **Pèrdues evolutives:** pèrdues pròpies de canvis d'etapes vitals com: la jubilació, atur, vellesa etc.

Tal com expliquen la Montse i l'Anna (2009), per poder afrontar tot aquest tipus de pèrdues, cal reconèixer les emocions que apareixen, deixar-les fluir i expressar-les lliurement (tant a casa com a l'escola) per poder aprendre d'aquesta situació.

“Els sentiments i les emocions hi són: es poden negar i amagar o es poden reconèixer i acceptar. Donar validesa als sentiments vol dir acceptar-los, saber que hi són i no jutjar-los mai, hi són” (Esquerda i Agustí, 2009).

2.1.4 PEDAGOGIA DE LA MORT

La pedagogia de la mort es pot definir com una parcel·la de la pedagogia on el seu principal objectiu d'estudi és l'ensenyament, l'educació i la formació relacionada amb la mort. És un àmbit didàctic d'investigació educativa que promou accions educatives incloent la mort, en dos sentits: (1) la inclusió curricular o normalització didàctica (2) acompanyament en les situacions de pèrdua significativa i dol des de l'escola i tutories.

Al llarg de tota l'educació, els infants no s'estan preparant per a la vida, sinó que ja l'estan experimentant i per això, és inevitable acabar topant amb la mort. Tal com explica (Ramos 2016), els éssers humans han de ser capaços d'entendre la mort, de travessar les etapes del dol d'una manera positiva, i poder continuar vivint amb eficàcia per aconseguir un benestar integral de la persona.

Poch i Herrero (2003) afegeixen que no s'ha d'esperar a que apareguin casos de mort a l'aula, sinó que és important anticipar i donar respostes a les dificultats i situacions futures per tal que quan apareguin, es tingui més coneixement i s'estigui més preparat per afrontar-les. Així doncs, s'ha de preparar a les persones per a la mort molt abans d'experimentar-la, per tal de mostrar naturalitat i formar a persones crítiques, madures i responsables.

D'aquesta manera, per poder fer front a totes aquestes situacions, és necessari apostar per una pedagogia preventiva sobre la finitud i la mort dels éssers vius, on ajudarà a potenciar la vida com un "art de viure".

2.2 APROXIMACIÓ AL DOL

Una de les veritats és que tothom morirà algun moment o altre, però abans de fer-ho, viurem pèrdues de gent estimada i propera que són pilars per a la nostra vida. Així doncs, serà en aquest moment que experimentarem el dol.

Segons Gea (2006) actualment, el dol s'intenta absentar de la vida de les persones, ja que mostrar el plor i sentiments tristos, és un aspecte lleig i dèbil. Si li sumem que el ritme actual de vida cada cop avança amb més rapidesa, ha comportat simplificar aquest procés de dol i a conseqüència, hi ha més dificultats en assumir les pèrdues. És per això

que la mort s'ha de concebre amb naturalitat per aconseguir una bona gestió emocional i que el dol sigui positiu. També afegir, que moltes vegades s'evita perquè es pensa que perjudica els infants perquè són petits i els podem considerar persones que no tenen suficients recursos emocionals i cognitius per poder comprendre-ho (Solanich, 2018).

Tanmateix, Posada (2008) pensa que qualsevol classe de dol hi ha un aspecte religiós, ja que permet suportar-lo millor. Així doncs, cada cultura té una manera d'afrontar el dol i és un moment únic per expressar acompanyament i solidaritat. D'aquesta manera, farem una aproximació històrica sobre el dol al llarg de la vida per observar l'evolució (Palol, 2013 p. 30).

A l'antiguitat, uns quatre mil anys enrere hi ha escrits² que ens expliquen la mort com un fet que afectava que la ciutat continués el ritme imposat abans de viure una mort. Es vivia amb dramatisme i plor intens, desmais, cops de cap i pit, ferides en el rostre, els braços esgarrapades i arrencament de cabells. A més a més, la persona que quedava viuda es rapava totalment. Es realitzaven jocs fúnebres (lluita, combat, carrera de carros) durant els primers nou dies després de la mort com a ritual.

Al llarg de **l'edat mitjana**, el ritual es celebrava amb la companyia de la família i amics més propers. Eren uns ritus civils, ja que el paper de l'església es reduïa a l'absolució prèvia i posterior a la mort. El dol durava unes hores junt amb l'enterrament. La gent es vestia de vermell, verd i blau (colors més macos) per honorar al mort. Al final d'aquesta època, començaven a dur a terme festes per poder fer fora a les llàgrimes i estar contents.

Als segles **XVI, XVII i XVIII**, les manifestacions del dol era una cosa més senzilla, ja que s'evitaven les manifestacions de dolor i es buscava substitut del difunt de manera ràpida (casant-se i iniciant una nova vida). Aquí, apareix el color negre per celebrar els rituals.

Durant els segles **XIX i XX** la mort era un aspecte natural i familiar. El procés de dol anava acompanyat de visites per donar suport i condol a la família. Comença a haver-hi una especialització de tanatoris.

² Poema de Gilgamesh. Babilonia.

Amb aquesta línia longitudinal podem observar els canvis que ha tingut el dol durant les diferents èpoques on les persones s'han anat adaptant a les diferents situacions.

2.2.1 CONCEPTE DEL DOL

La paraula dol prové de la terminologia llatina *dolus*, que significa dolor. Aquest apareix com a reacció davant de la pèrdua de qualsevol objecte d'estima. Així doncs, el dol és una fase d'adaptació que comença quan hi ha una pèrdua i acaba quan la persona que l'ha patit, adquireix la capacitat de tornar a trobar l'equilibri de la seva vida (Worden, 2004).

Poch (2008) defineix el dol com un procés on s'experimenta reaccions psicològiques, socials i físiques que produeixen un trencament en la continuïtat de les nostres vides fent que el mateix dol pugui restaurar-lo. És per això, que no hi ha una pauta definida per superar un dol, ja que cada persona té la seva manera d'afrontar-lo. D'aquesta manera, la defineix com “un procés personal, íntim i alhora estretament vinculat a la cultura de què formem part” (Poch, 2008, p.52).

Posada (2008) també coincideix amb Poch, perquè creu que és una resposta psicològica que apareix quan hi ha la pèrdua d'un ésser estimat. Aquesta resposta és subjectiva i depèn de les estructures mentals i emocionals de qui la viu, determinarà en si apareixen símptomes físics en la persona.

2.2.2 SÍMPTOMES I TIPUS DE DOL

Quan hem parlat del dol, sempre ens hem referit al dol que els autors consideren normal. Aquest és definit com un procés davant la mort d'un ésser estimat que amb el temps es resol satisfactòriament mostrant característiques identificables sobre el dol. Més endavant, s'accepta una nova realitat, adaptant la pròpia vida a aquesta.

En el moment del dol, apareixen símptomes que depenent de la persona, seran d'una manera o d'una altra, ja que és un procés íntim i exclusiu. Nomen (2007) fa una classificació dels símptomes més característics del dol normal que veurem a continuació:

- **Síntomes cognitius:** incredulitat, confusió, preocupació, sentiment de la presència, al·lucinacions visuals/auditives, no hi ha pèrdua de l'autoestima.
- **Síntomes emocionals:** tristesa, culpa, remordiment, ansietat, soledat, fatiga, indiferència, xoc, enyorança, emancipació.
- **Síntomes conductuals:** trastorns de son i alimentació, conducta distreta, aïllament social, somiar amb la pèrdua, conductes d'evitació, buscar a la pèrdua, hiperactivitat, agitació, plors.
- **Síntomes orgànics:** opressió al pit, buit a l'estómac, opressió a la gola, hipersensibilitat al soroll, falta d'aire, debilitat muscular, falta d'energia, sequedat a la boca.

D'altra banda, podem trobar el dol anormal o complicat que és aquell quan el procés de dol perdura en el temps i de manera més intensa. Nomen (2007) la defineix com a *“insatisfacció del dol a nivell en què la persona està desbordada i recorre a conductes de desadaptació o es manté contínuament en aquest estat sense avançar en el procés de resolució del dol”*.

Cada autor pot anomenar els tipus de dol d'una manera o altra, però jo em centraré en Zazo (2009) on considera que hi ha quatre tipus de dol complicat:

- **Dol crònic:** Al cap d'un any, la persona en procés de dol no acaba de trobar sentit a la vida, continua sentint angoixa, ansietat i sense acceptar el dol, sentint que aquest mai acaba.
- **Dol retardat o posposat:** Reacció emocional tardana en la pèrdua fins al llarg d'un temps, les experimenta amb una càrrega emocional més forta i els símptomes apareixen més tard.
- **Dol exagerat:** S'intensifiquen símptomes de dol amb un desbordat dolor que és substituït per conductes com: drogues, depressió, ansietat, fumar, alcohol...
- **Dol emmascarat:** La persona en procés de dol presenta problemes físics o conductes que causen dificultat, sense adonar-se que són fruit de la pèrdua no superada.

2.2.3 FASES DEL PROCÈS DEL DOL

Cal esmentar que depenent dels autors, anomenen unes fases o altres sobre el dol, però jo em centraré en les de Kübler- Ross. Així i tot, com bé he comentat anteriorment, cada persona té el seu propi procés de dol i és per això, que una persona no ha de passar per totes les cinc fases obligatòriament.

Tanmateix, cal anomenar les cinc fases del dolor que apareixen en el procés del dol i que segons Kübler-ross (2006) han anat evolucionant al llarg del temps:

1. **NEGACIÓ.** És un mecanisme de defensa provisional que permet esmorteir el dolor de la mort d'algun individu proper. La primera reacció és sentir-se paralytitzat, desconcertat i insensible. La persona nega la pèrdua que s'ha produït. Quan la negació va disminuint, es substitueix per la realitat de la pèrdua i comença el procés de qüestionar el com i el perquè.
2. **IRA.** La persona sap que la negació no pot durar sempre, i per això passa a ser conscient de la realitat però amb uns sentiments de ràbia pel succeït. Aquesta apareix quan un se sent segur per saber que probablement es superarà el que calgui. Com bé diu Kübler: *“La Ira és una fase necessària del procés de curació. S’ha de voler sentir-ne encara que pugui semblar que no s’acabi mai. Com més autènticament es senti, més aviat començarà a dissipar-se”*.
3. **NEGOCIACIÓ.** En aquesta fase, s’accepta la pèrdua i es pot fer qualsevol cosa per evitar-la. Les persones intenten arribar a un acord per superar la vivència traumàtica intentant negociar (amb la vida, amb Déu, amb un mateix, amb el futur...) per seguir amb normalitat la seva vida.
4. **DEPRESSIÓ.** Després de negociar, l’atenció es trasllada en el present i apareix el buit, dolor i tristesa que envaeix la vida més profundament. Quan això passa, és perquè s’està preparat per viure-ho. Aquesta depressió és una resposta normal a una gran pèrdua.
5. **ACCEPTACIÓ.** Si en totes les etapes anteriors s’han mostrat els sentiments sense rebutjar-los, aquesta nova etapa produirà pau i tranquil·litat. Aquí, consisteix a acceptar la realitat tal com és i reconèixer que la nova realitat serà permanent. Amb aquesta acceptació, es podrà començar a reorganitzar la vida i tornar lentament a la rutina. Un cop arribada en aquesta fase, no vol dir que no hi hagi retrocessos sinó que és un procés que es complirà.

Cada persona té una manera diferent d'expressar-se i, per tant, no tothom passarà per aquestes cinc fases o simplement les passaran en un ordre diferent a l'exposat. Així doncs, tal com diu la doctora: *“Sovint es creu que les diverses fases del dolor tenen una duració de setmanes o mesos. Els qui ho creuen obliden que aquestes fases són respostes a sentiments que poden durar minuts o allargar-se hores mentre volem de l'una a l'altra. No passarem d'un sentiment a l'altre seguint una línia recta. Primer sentim un, després un altre, i pot ser que tornem enrere altra vegada cap al primer”*. (Kübler-Ross, 2006).

2.2.4 PEDAGOGIA DEL DOL

Tal com hem parlat anteriorment, el dol és una emoció intensa que els éssers humans adquirim davant d'una pèrdua d'alguna persona estimada. Així doncs, per poder fer front en aquestes emocions, hauríem d'aplicar la pedagogia del dol.

Com a professionals de l'educació, hem de presentar sensibilitat davant de les persones que estan passant per una situació de dol i iniciar l'acompanyament que necessiten. D'aquesta manera, ajudarà que la persona pugui enfrontar-se a la realitat.

La pedagogia del dol apareix quan hi ha un succés que exigeix que afrontem el dol. El seu principal objectiu és donar consol a les persones que ho necessitin i a més a més, vol oferir eines per pal·liar el seu patiment. Dit en paraules de Arnaiz (2003), ha de buscar l'oportunitat de donar eines per minvar el desconcert que provoca el patiment i la pèrdua que està patint la persona afectada.

Dit això, hem de ser conscients que la mort és un concepte natural i que consta part del cicle de la vida, i si no el convertim en un tema tabú, els més petits seran més feliços. Complementant-ho amb Verdú (2002), ens diu que *“una enseñanza sin muerte es la muerte absoluta de la enseñanza, porque no tratar de lo que más importa descalifica a cualquier institución sobre el saber”*.

2.3 APROXIMACIÓ A L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA

L'Educació artística està integrada al currículum d'educació primària i és definida com un aprenentatge que ha d'adquirir l'alumnat a través de diverses modalitats de l'art entre les quals s'inclou: l'art plàstic o pintura, la música i l'expressió corporal. La llei general d'educació actual, reconeix l'educació artística com una àrea fonamental del coneixement i s'estableix en l'obligació d'impartir-la en els nivells preescolars bàsics.

Segons el currículum establert, l'educació artística afavoreix a l'estructuració del pensament de l'alumnat, a l'anàlisi de la realitat, ajuda a comprendre i a respondre, a sentir i a distingir, a pensar i a construir. Els objectius i continguts de l'educació artística, permeten interpretar i representar el món: l'alumnat aprèn a percebre, però també a produir a partir del coneixement i comprensió de si mateix i del seu entorn.

L'art forma part del nostre dia a dia, incideix a la vida de les persones i ens permet un espai de relació per adquirir experiències, pensaments, idees, emocions, entre d'altres. És per això que té gran rellevància social i cultural, perquè l'art es crea quan es comparteix amb les persones del nostre voltant.

Així doncs, com a petit recordatori, cal que dediquem temps a l'art pels beneficis esmentats anteriorment i també perquè és una competència bàsica establerta pel currículum. Un cop s'acabi l'etapa educativa, l'alumnat haurà d'haver assolit les competències de l'àmbit de l'educació artística agrupades en tres dimensions³: 1) Dimensió percepció, comprensió i valoració, 2) Dimensió interpretació i producció, 3) Dimensió imaginació i creativitat.

2.3.1 CONCEPTE DEL TEATRE

El teatre és un terme que procedeix de la paraula grega “*theatrón*”, i significa un lloc per a la contemplació, relacionada amb els rituals sagrats de caça que s'han comentat anteriorment. Reina Ruiz ⁴(2009 p.1) diu que el teatre és “*una rama de las artes escénicas, que consiste en la representación o actuación de historias frente del público,*

³ Generalitat de Catalunya. (2016). Competències bàsiques de l'àmbit artístic.

⁴ Reina Ruíz, C. (2009). *El teatro infantil*. Revista digital de Innovación y experiencias educativas nº 15 (45)

usando para estos fines el habla, gestos, la mímica, la danza, la música y otros elementos”.

Podem dir que el teatre és la cerimònia de la representació: l'art dramàtic. També és el lloc on es desenvolupen activitats teatrals i és per això, que el teatre ens obre les portes i facilita connectar les emocions i els coneixements dins d'un marc cultural. A dins d'un teatre, hi ha comunicació, sentiments, habilitats, exploració i molts conceptes nous.

Tanmateix, el teatre apareix en edats molt primerenques, ja que mitjançant el joc simbòlic representen situacions reals o viscudes on ells són els protagonistes. És per això, que s'ha d'incloure sessions de teatre durant tota la primera etapa educativa per continuar treballant aspectes que els enriquirà com a persones. D'aquesta manera, podem dir que és una activitat pedagògica per a l'educació i formació d'una persona perquè ajuda a adquirir valors i habilitats per afrontar-se a tots els reptes nous i que sigui capaç de solucionar-los.

Fent referència el que diu Vacas (2009): el teatre és una de les activitats més completes que podem oferir a l'alumnat. És una activitat motivadora i atractiva. Dins del teatre, es treballen aspectes com: l'expressió corporal i la creativitat, com tractar les emocions, l'aprenentatge cooperatiu... on ajudaran que cada persona tingui un bon autoconeixement.

2.3.2 CONCEPTE DE L'EXPRESSIÓ CORPORAL

L'Expressió corporal és la capacitat global d'una persona quan utilitza els codis que més coneix. A causa d'una forta insistència en el codi verbal i escrit a l'escola, les possibilitats expressives queden molt limitades condicionant una futura capacitat de valorar i fer servir altres formes d'expressió. Així doncs, és necessari que les situacions d'ensenyança i aprenentatge contemplin continguts propis de l'expressió corporal, a més de continguts d'expressió i comunicació en el seu conjunt. (Cruz,2014)

La RAE defineix l'expressió corporal com: *“Técnica de interpretación basada en gestos y movimientos, en la que el actor se abstiene de recurrir a la palabra”*. Aguirre (2002), afegeix que l'expressió corporal ajuda a transmetre les idees, els sentiments, els estats d'ànim i emocions per poder representar en la forma que es percep i elabora la realitat on es veuran mobilitzats les cognicions de la persona.

Tanmateix, Cruz (2014) diu que el llenguatge del cos i els gestos són un llenguatge universal. Amb aquest llenguatge, poden aprendre a expressar el seu món emocional i per això és tan important treballar-ho des de l'escola. Com a objectiu principal, l'expressió corporal vol contribuir al desenvolupament integral de la persona, ja que el cos tradueix l'estat anímic, els sentiments i emocions en gestos, moviments, missatges silenciosos, individuals o col·lectius.

2.3.3 APLICAR L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA A LES AULES

L'educació artística transportada a l'aula, pot ser una estratègia molt enriquidora i positiva per a tota la comunitat educativa. Abordar l'educació artística com un aspecte general i global és el primer pas per aconseguir una educació de qualitat i resultativa. S'ha d'aconseguir saber utilitzar diferents formes expressives on aquestes ajudin a poder fer créixer a l'alumnat. Fer aquest canvi metodològic, implicarà apostar per noves maneres de construcció pròpia creant estructures de participació, diàleg, de pràctiques socials, entre altres, que ajudaran a un millor aprenentatge. Així doncs, l'educació artística té aquest vessant polifacètic capaç d'adaptar-se i donar resposta a situacions adverses.

Així doncs, és necessari integrar les arts a l'educació perquè cobri sentit. El desenvolupament integral de l'educand exigeix "proporcionar oportunitats significatives per experimentar les arts i aprendre a utilitzar-les de manera que condueixi a una vida digna de ser viscuda (Eisner,1992, p.33).

Relacionant-ho amb la mort i el dol, l'educació artística ajudarà al fet que l'alumnat pugui expressar-se de diferents maneres i formes, on l'alumnat a poc a poc anirà descobrint i s'anirà coneixent. Així doncs, quan comencin a comprendre que les emocions no són dolentes, a deixar-se emportar pel que senten i a parlar amb normalitat sobre els temes quotidians, arribaran a poder normalitzar la mort.

3. PROJECTE EDUCATIU DE COM AFRONTAR LA MORT A TRAVÉS DE LES ARTS

3.1 JUSTIFICACIÓ DEL PROJECTE

L'Art en el Silenci apareix a conseqüència de que la mort sigui un aspecte totalment tabú avui dia a la nostra societat. Després de viure diferents situacions amb grans mancances sobre la gestió d'una mort, veig gran necessitat d'implementar diferents sessions a les escoles on es parli sobre la temàtica i es treballi mitjançant diferents recursos i tècniques artístiques. Aquestes ajudaran que l'alumnat pugui expressar-se i entendre el procés de la vida. Podem estar d'acord que parlar de la mort no és gens fàcil, però és necessari per poder donar tranquil·litat als més petits i perquè puguin comprendre la situació que estan vivint. No parlar-ne i evitar el tema per protegir-los, accentua la gravetat perquè els genera un sentiment d'incomprensió.

Cal esmentar que la mort afecta a tota la societat encara que en aquell moment no n'estiguis experimentant cap de propera. Si posem les notícies, cada dia ens informen de morts diverses: més individualistes o bé mundials. Així doncs, d'una manera o d'una altra, la mort és universal i per això, com més aviat se'n parli, més aviat es podrà normalitzar.

Segons la revista "The Lancet Child & Adolescent Health⁵", almenys 3'3 milions d'infants en tot el món s'han quedat sense pares per culpa de la Covid-19. Aquesta xifra puja fins als 5'2 milions de persones, si es conten els avis i àvies que també conviuen dintre del nucli familiar. Si ens centrem en Espanya, l'informe parla que uns 2.800 nens i nenes van perdre el seu pare o mare per la Covid. D'ells i elles, uns 2.000 tenien entre deu i disset anys, uns 500 entre cinc i nou anys i 300 entre zero i quatre anys.

Les xifres ens mostren només la mort d'una persona del nucli més tancat, però si ampliem el rang, ben segur que la possibilitat de conèixer alguna persona que s'hagi mort per la Covid-19 augmenta significativament. Amb això, es vol deixar constància que la mort, sobretot amb aquests últims anys, ha estat més prolongada en el nostre dia a dia per situacions viscudes com: la pandèmia, per la guerra d'Ucraïna, per violència de gènere... on és molt important parlar i donar veu a totes aquestes situacions que passen arreu del món perquè de segur que ens afecten i preocupen.

⁵ Article on esmenten les dates de mortalitat dels familiars propers als més petits a causa de la Covid-19.

D'aquesta manera, el projecte es vol centrar en edats més primerenques, concretament a segon de primària, per prevenir que hi hagi una mala gestió sobre la mort, evitar ansietats i frustracions permanents, i preparar eines per afrontar situacions adverses de la vida. A més a més, com que la mort provoca un sentiment de por extrema, es vol apostar per aprendre a gestionar aquestes situacions que són complicades d'afrontar.

3.2 CARACTERÍSTIQUES DEL PROJECTE

El projecte *Art en el Silenci* es durà a terme com a prova pilot a l'escola Camins de Banyoles amb els 20 alumnes de segon de primària. L'objectiu principal és donar visibilitat a la mort i el dol per tal que puguin expressar-se lliurement i tinguin eines per afrontar certes situacions. Tal com s'ha dit anteriorment, la mort ha sigut i és un tema tabú per a la societat, i és per això que cal començar-ho a treballar a les escoles.

Pel que fa a l'escola Camins, és una escola pública on va iniciar la tasca pedagògica el curs 2012-2013. Està situada provisionalment en uns mòduls a la zona comercial de la ciutat, on arriba molta diversitat d'alumnat. S'ha escollit perquè de totes les escoles que hi ha a Banyoles, és la que utilitza una metodologia menys tradicional. La seva manera d'actuar és a través de la manipulació per aconseguir un aprenentatge significatiu. Així doncs, com que el projecte té aquest vessant artístic, he pensat que es podrien complementar de manera adequada. A més a més, després de posar-me en contacte amb l'escola de manera real, m'ha donat el vistiplau sobre el projecte i fins i tot, he pogut realitzar diferents observacions en els ambients d'infantil i primària per poder veure les maneres com treballen.

L'escola Camins, a partir de primària comença a apostar pels projectes. Aquesta metodologia d'aprenentatge sorgeix a partir dels interessos dels infants, de les seves inquietuds i curiositats per descobrir. La distribució a primària és per interedats⁶, on es queden amb quatre ambients on hi ha 17 o 18 alumnes de dos cursos diferents (primer i segon). A part, disposen d'unes hores a la setmana on s'ajunten per cursos individualment per acabar d'aprofundir els aprenentatges. Així doncs, en aquestes hores que estan separats, disposarem de 20 alumnes de segon i serà el moment on s'aprofitarà per introduir el projecte.

⁶ En un mateix espai, hi ha alumnat de cursos diversos on realitzen aprenentatges de manera conjunta.

L'Art en el Silenci es realitzarà el segon trimestre (de gener a març) on es farà una sessió quinzenal a l'alumnat de segon de primària de l'escola Camins. S'ha escollit cada quinze dies perquè l'escola disposa de l'hora i mitja per reforçar conceptes bàsics treballats, i si fos cada setmana, s'eliminarà aquest espai i no es podrien realitzar les activitats planificades. Per dur a terme el projecte, es necessitarà la pedagoga (experta en la temàtica) i organitzadora del projecte, ja que ella durà a terme totes les activitats durant el curs.

Aquest projecte s'ha dividit amb tres fases relacionant-les amb les activitats:

La fase 1: la podem definir com la introductòria. Aquesta fase només tindrà una sessió que durarà una hora i mitja. Durant aquesta estona, es faran dues activitats que serviran per introduir els aspectes que s'aniran treballant al llarg del projecte.

La finalitat de la primera fase és saber la coneixença inicial del grup sobre la mort i el dol. I també, per poder situar una mica a l'alumnat de què tractarà el projecte.

La fase 2, és la part on es desenvoluparan les activitats. Aquesta fase constarà de quatre sessions d'una hora i mitja cada una, on a través de l'art (música, pintura, teatre...) es treballarà la mort d'una manera més experimental. Durant aquestes quatre sessions, les emocions i l'art tindran un paper molt important per poder normalitzar tot el procés de la mort i entendre que és un aspecte natural de la vida. Es vol aconseguir que l'alumnat pugui tenir la mínima coneixença de la mort, que es sentin escoltats i ajudats pels companys i el dol sigui el més amè possible.

A la fase 3, la podem definir com la finalització del projecte. Serà l'últim taller del curs, i servirà per tancar i reflexionar de tots els aprenentatges adquirits durant les sessions.

Així doncs, es vol aconseguir que l'alumnat tingui facilitat a l'hora d'expressar com es senten quan viuen alguna situació relacionada amb la mort, vull que sàpiguen demanar ajuda i suport en els altres i vull que la mort i el dol no sigui un tema tabú ni que els hi faci por, perquè així, començaran a parlar-ne sempre que ho necessitin sense evitar el tema.

3.2.1 BLOCS D'INTERVENCIÓ DEL PROJECTE

DESTINATARIS	FASES	SESSIONS
Alumnat de segon de primària de l'escola Camins de Banyoles	<p><u>FASE 1:</u> Introducció de la mort i el dol mitjançant la parla i l'expressió.</p>	<p>Sessió 1</p> <ul style="list-style-type: none"> - Activitat 1 - Activitat 2
	<p><u>FASE 2:</u> Desenvolupament del projecte on es porten a terme les activitats artístiques relacionades amb la mort i el dol.</p>	<p>Sessió 2</p> <ul style="list-style-type: none"> - Activitat 3 - Activitat 4 <p>Sessió 3</p> <ul style="list-style-type: none"> - Activitat 5 <p>Sessió 4</p> <ul style="list-style-type: none"> - Activitat 6 <p>Sessió 5</p> <ul style="list-style-type: none"> - Activitat 7
	<p><u>FASE 3:</u> Avaluació final del projecte.</p>	<p>Sessió 6</p> <ul style="list-style-type: none"> - Activitat 8

3.3 OBJECTIUS

3.3.1 OBJECTIU GENERAL

L'Art en el Silenci vol que l'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles, adquireixi estratègies per gestionar situacions vitals relacionades amb la mort.

3.3.2 OBJECTIUS ESPECÍFICS

Objectiu específic 1: Ordenar informació sobre la mort mitjançant els coneixements previs de l'alumnat.

Continguts de l'objectiu específic 1:

- a) Cultures
- b) Mort

Objectiu específic 2: Fomentar l'expressió dels sentiments que experimentem quan hi ha una pèrdua important per a nosaltres a través de l'art.

Continguts de l'objectiu específic 2:

- a) Emocions
- b) Creences

Objectiu específic 3: Conèixer el cicle natural de la vida per entendre que la mort n'és el final.

Continguts de l'objectiu específic 3:

- a) Irreversibilitat
- b) Cicle vital

Objectiu específic 4: Promoure espais de conversa per comprendre que cada persona té una percepció diferent davant a les situacions de la vida.

Continguts de l'objectiu específic 4:

- a) Interpretació
- b) Respecte

Objectiu específic 5: Facilitar estratègies per materialitzar un record efímer.

Continguts de l'objectiu específic 5:

- a) Memòria
- b) Sensibilitat

3.4 DAFO DEL PROJECTE

En el projecte *Art en el Silenci* hi trobem unes sèries de debilitats i amenaces tan internes com externes al projecte. Aquestes són contrastades per les fortaleeses i oportunitats que ens dona el projecte. A continuació les podem veure exposades.

Debilitats (-) <i>(aspectes negatius d'origen intern)</i>	Amenaces (-) <i>(aspectes negatius d'origen extern)</i>
<ul style="list-style-type: none">▪ Tallers i xerrades d'acompanyament emocional▪ Tallers i xerrades de la pedagogia de la mort i el dol▪ Baix fons econòmic intern	<ul style="list-style-type: none">▪ Depèn de la demanda que faci l'ajuntament.▪ Que les famílies no donin el consentiment que el seu fill/filla pugui participar en el projecte.
Fortaleeses (+) <i>(aspectes positius d'origen intern)</i>	Oportunitats (+) <i>(aspectes positius d'origen extern)</i>
<ul style="list-style-type: none">▪ Professional experta amb la problemàtica de la mort i el dol.▪ Disseny de les pròpies activitats i materials.▪ Formació continuada de la professional.▪ Projecte aplicable en àmbit formal i no formal.	<ul style="list-style-type: none">▪ Demanda d'altres centres per dur a terme el projecte.▪ Falta de projectes dedicats a les arts i a la mort.▪ Que altres ajuntament, confiïn amb el meu projecte per les seves escoles.

3.5 DESTINATARIS DEL PROJECTE

Aquesta prova pilot anirà destinada als 20 alumnes de segon de primària de l'escola Camins, de Banyoles. Ara bé, es pot tenir un interval menor si l'alumnat està malalt o no té permís a participació per part de la família. D'altra banda, es pot preveure el taller per 25-30 persones si els docents tenen interès en les sessions i volen participar per aprendre diferents estratègies i activitats per treballar-ho a l'aula.

3.6 CONTEXTUALITZACIÓ

Com s'ha esmentat anteriorment, el territori on s'inscriu el projecte és Banyoles, la capital de la comarca del Pla de l'Estany situada a l'extrem nord-oriental de Catalunya. Té uns 20.168 habitants⁷ (Institut d'Estadística de Catalunya) on conviuen més de 70 nacionalitats. Pel que fa a la part educativa, es disposa d'una gran varietat d'escoles situades a diferents zones per poder cobrir les necessitats de cada persona.

Aquest territori és planer i està cobert per un estany on es porten a terme diverses activitats esportives pel seu gran espai verd. Està situada sobre la falla de contacte de la depressió empordanesa amb el sector muntanyós de la serra de Rocacorba. Al nord queda flanquejada per la Mare de Déu del Mont. El clima és típicament mediterrani de muntanya mitjana, amb hiverns freds i estius força càlids.

He escollit aquest territori bàsicament per dues raons: 1) perquè l'Ajuntament de Banyoles ha contactat amb mi per dur a la pràctica aquesta prova pilot a la ciutat i 2) perquè és el lloc on visc i tinc coneixença de les escoles que hi ha en tot el territori. A més a més, la gran diversitat d'alumnat em permetrà conèixer diferents perspectives sobre la mort i el dol i em servirà per poder aprofundir més.

⁷ Idescat. *El municipio en cifras*. (2022). Idescat. Instituto de Estadística de Cataluña.

3.7 PLANIFICACIÓ ACURADA DEL PROJECTE

L'art en el silenci es durà a terme el curs 2022-2023, concretament al segon trimestre. Aquest ocuparà una temporalitat de tres mesos que anirà de l'11 de gener fins al 22 de març. S'ha escollit portar-lo a terme durant el segon trimestre perquè el primer, sempre es necessita temps d'adaptació pel grup classe, noves normes i metodologies de treball per explicar, el funcionament de les aules, etc. I d'altra banda, el tercer trimestre estan més revolucionats i resulta que s'ajunten les sortides a fora l'aula, on hi ha varies excursions i si s'afegís el projecte, seria sobre càrrega d'activitats. D'aquesta manera, s'ha escollit el segon trimestre perquè encara que hi hagi molts conceptes per aprendre, ja tenen una rutina establerta i serà més fàcil treure'n rendiment.

Es farà una sessió quinzenal per raons de disponibilitats d'espai del centre i a més a més, perquè es considera necessari que passi un cert temps d'assimilació en treballar conceptes de la mort, ja que una sobreexposició d'aquest, pot alterar els sentiments de l'alumnat. Així doncs, es farà quinzenalment, concretament els dimecres de 10:50 a 12:20, perquè és l'estona que estan separats per edats i s'aprofitarà per introduir el projecte. Com bé s'ha explicat anteriorment, en ser cada quinze dies, es disposarà de sis sessions de 90 minuts cada una on es separaran per les tres fases: (1) Introductòria, (2) activitats de desenvolupament artístic i (3) la finalització del projecte. A la primera, s'introduiran els conceptes de la mort i el dol, de les diferents creences que hi ha a la societat, i altres temes que apareguin. A la segona fase, serà on es desenvoluparà el contingut del projecte tractant els sentiments que apareixen quan perdem alguna persona estimada, la importància de tenir records bonics, el cicle de la vida, les percepcions que tenim en diverses situacions... I per últim, la tercera fase, servirà per avaluar el projecte en general mitjançant les arts plàstiques.

Amb aquestes sis sessions es pretén que l'alumnat pugui adquirir coneixements bàsics sobre la mort i el dol i, amb aquesta prova pilot i totes les activitats plantejades, ho podem adquirir. A més a més, es vol aconseguir que la mort i el dol sigui un tema que no faci por ni es vulgui evitar a l'escola. La professional treballarà perquè l'alumnat tingui coneixement i estratègies a utilitzar quan es trobi en situacions semblants i almenys, estiguin una mica més recolzats.

3.8 CRONOGRAMA I HORARI DEL PROJECTE

3.8.1 CRONOGRAMA

		ANY	2022												2023					
		MES	OCTUBRE				NOVEMBRE				DESEMBRE	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL					
		SETMANA	del 3 al 7	del 10 al 14	del 17 al 21	del 24 al 28	del 31 al 4	del 7 al 11	del 14 al 18	del 21 al 25	del 28 al 2	del 5 al 9	del 12 al 16	del 19 al 23	del 27 al 31	del 3 al 7	del 10 al 14	del 17 al 21		
Núm.	ACTIVITAT	FASE													FASE 1	FASE 2	FASE 3			
PLANIFICACIÓ	1	Contacte amb l'escola	■																	
	2	Planificació de les fases	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■								
	3	Planificació de les activitats		■	■	■	■	■	■	■	■	■								
	4	Planificació de l'avaluació																		
	5	Contacte amb l'ajuntament																		
	6	Difusió a les xarxes socials																		
	7	Difusió a Ràdio Banyoles																		
	8	Xerrada informativa al centre i famílies																		
	9	Correu informatiu a les famílies																		
	10	Difusió als centres de Banyoles																		
	11	Difusió a altres centres fora de Banyoles																		
EXECUCIÓ	Sessió 1																			
	1	Activitat 1																		
	2	Activitat 2																		
	Sessió 2																			
	3	Activitat 3																		
	4	Activitat 4																		
	Sessió 3																			
	5	Activitat 5																		
	Sessió 4																			
	6	Activitat 6																		
Sessió 5																				
7	Activitat 7																			
Sessió 6																				
8	Activitat 8																			
AVALUACIÓ	1	Qüestionari alumnes																		
	2	Qüestionaris docents																		
	3	Avaluació del projecte																		
	4	Redacció memòria																		

3.8.2 HORARI SETMANAL

El projecte es durà a terme quinzenalment, ja que els dimecres a l'hora del projecte és l'hora que l'alumnat es separa per edats i fan el reforç a temes i conceptes apresos durant la setmana. Així que, no ho podem fer setmanalment perquè sinó trauríem les hores de reforç. Durant tot el projecte, es farà en aquest horari sense cap canvi.

Hores	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
8:50-9:20							
9:20-10:20							
10:20-10:30	Esmorzar	Esmorzar	Esmorzar	Esmorzar	Esmorzar		
10:30-10:50	Pati	Pati	Pati	Pati	Pati		
10:50-12:20			PROJECTE				
12:20-13:20							
14:50-15:15							
15:15-16:20							

4. ACTIVITATS DEL PROJECTE

L'Art en el Silenci està format per les tres fases explicades anteriorment i totes elles, estan pensades perquè l'alumnat sigui el principal de l'aprenentatge.

La fase 1 del projecte, constarà amb una sola sessió, la primera, on es duran a terme les dues activitats preparades.

La fase 2, constarà de quatre sessions de 90 minuts cada una. La primera sessió, s'han planejat dues activitats; una tracta sobre el cicle de la vida d'un arbre des que neix fins que mort, i l'altre sobre la percepció que tenim davant de diverses imatges. La segona sessió, es farà una sola activitat on el seu objectiu és fer servir els records per poder arribar a sentir sensacions de persones ja no hi són o no tenim a prop. A la tercera i quarta sessió, a cada una d'elles s'explicarà un conte especial per poder entendre els conceptes de poder materialitzar la pèrdua com la protagonista i la importància d'utilitzar els records. Així doncs, es treballa a partir d'activitats molt diverses per aconseguir diversos objectius.

I per últim, a la fase 3 serà la part de conclusions del projecte. Aquesta fase, només es farà una activitat que durarà tota l'hora i mitja, on la seva funció principal serà avaluadora.

Així doncs, donem peu a les activitats proposades per a les fases.

FASE 1: Introducció

SESSIÓ 1

ACTIVITAT 1: Pluja d'idees	
Calendari i horaris	Dia 11 de Gener a les 10: 50h.
Ubicació	A l'aula establerta
Temporització	30-40 minuts aproximadament (depenent del que sorgeixi, i quins temes vulguin fer peu).

Objectius:	1a, 1b, 4a i 4b
Continguts:	<ul style="list-style-type: none"> - Conceptes de la mort i el dol. - Aprendre sobre altres cultures i creences. - Mostrar una actitud de respecte cap a les diferents creences. - Comprendre que cada persona té una percepció diferent i respectar-ho.
Desenvolupament	<p>Es farà una pluja d'idees amb l'alumnat per poder identificar quins conceptes i idees prèvies té cada persona abans de començar el projecte sobre la mort i el dol. A partir d'aquí, es posarà en valor les seves creences, el seu món emocional...</p> <p>La professional farà preguntes com: Què és la mort?, a on anem quan morim?, podem tornar a la vida quan ens morim?... Depenent de la motivació i participació es faran preguntes més profundes i de reflexió que d'altres.</p> <p>Quan vagin responent, o compartint els que ells i elles pensen, s'apuntaran les respostes a la pissarra o bé les paraules més repetides, per poder generar un petit debat i que les idees generals quedin plasmades.</p>
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	Pissarra, guix o retolador.

ACTIVITAT 2: L'art del dibuix i la música	
Calendari i horaris	Dia 11 de Gener a les 11: 30h.
Ubicació	A l'aula establerta
Temporització	50 minuts aproximadament
Objectius:	2a, 2b
Continguts:	<ul style="list-style-type: none"> - Expressió dels sentiments que s'experimenten davant una mort. - Treballar les emocions a partir de la pintura i la música. - Entendre que cada persona interpreta la mort d'una manera diferent i ho hem de respectar.
Desenvolupament	<p>Abans de dur a terme l'activitat, si els infants estan molt nerviosos i accelerats, podria ser convenient fer una relaxació seguint les consignes de la professional. Un cop s'aconsegueixi silenci i tranquil·litat, podem començar.</p> <p>L'alumnat es posarà en rotllana asseguda a terra amb un paper DIN-A3 a davant i escolliran si fer servir un retolador o una cera. L'objectiu de l'activitat, és que amb els ulls tancats i amb el color a la mà, vagin dibuixant el que la música els transmeti a través de moviments i guixades. Així doncs, de manera inconscient faran el seu propi dibuix sentint les pulsions de la música i dibuixant la percepció que escolten. Ens podem trobar que una persona li surti dibuixar línies ràpides amunt i avall, altres dibuixar cercles... dependrà del que sentin en aquell moment.</p> <p>El docent posarà la primera música més alegre on sorgiran diferents tipus de dibuixos. Un cop s'acabi la primera, començarà la segona, on es juga amb una part una mica més "caòtica".</p>

	<p>Quan s'acabi la música, podran obrir els ulls i observar el resultat del seu propi dibuix. Es quedaran uns minuts analitzant i reflexionant sobre si el que han dibuixat té algun significat per ells i elles o si poden distingir alguna figura coneguda.</p> <p>Al final, tenen total llibertat de compartir el resultat i explicar-los-hi als altres. Si no ho desitgen o no en tenen ganes, no cal forçar.</p> <p>Amb aquesta activitat, s'aconsegueix que inconscientment l'alumnat pensi amb una part més emocional i més íntima com és l'estima a una persona de la seva família, una persona que s'ha mort, a la seva mascota..., ja que la música arriba a la part més profunda de la persona.</p>
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	<ul style="list-style-type: none"> - DIN-A3 per a cada alumne - Retoladors i ceres - Aparell de música o ordinador amb altaveus <p>Les músiques proposades per l'activitat són les següents:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Las Diez Piezas Más Famosas de la Música Clásica - YouTube minut 3:48 - Vivaldi-El Otoño-Las cuatro estaciones-Salzbunger Kammerorchester - YouTube minut 8:30.

FASE 2: Desenvolupament del projecte mitjançant les arts

SESSIÓ 2

ACTIVITAT 3: Interpretem el cicle de la vida d'un arbre.	
Calendari i horaris	Dia 25 de Gener a les 10:50h.
Ubicació	A un pavelló, al pati o a l'aula si hi ha un espai suficient per poder-se moure.
Temporització	40 minuts aproximadament
Objectius:	3a i 3b
Continguts:	<ul style="list-style-type: none">- Entendre que un cop naixem, ens fem grans, envellim i ens morim, com les plantes.- Conèixer la seqüència d'un arbre des que neix fins que es mor.- Saber que la mort és un procés natural.
Desenvolupament	<p>Dividirem la classe amb dos grups (10 a cada grup) i a cada un d'ells, repartirem dues seqüències diferents: la seqüència de l'inici de la vida, i la seqüència de la mort. Cada grup tindrà una seqüència d'un arbre amb imatges totalment desorganitzades, on entre tots l'hauran d'ordenar segons el seu cicle.</p> <p>Un cop s'ha exposat el resultat, entre tots decidiran si és correcte o no donant l'opinió i s'exposarà en quina etapa de vida s'identifica cada imatge, si la de la vida o la de la mort.</p> <p>Seguidament, amb els mateixos grups hauran de representar a través de diferents moviments corporals la seqüència treballada de manera lliure. Quan exposin, l'altre grup haurà d'endevinar el que estan representant.</p> <p>Per concloure el taller, es farà una rotllana per posar en comú</p>

	el que hem après, les nostres sensacions al realitzar la representació... on la dinamitzadora farà diferents preguntes per poder arribar al fet que aquest procés és irreversible com la mort.
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	<ul style="list-style-type: none"> - Per la seqüència de la vida es necessitarà: (1) una persona regant un arbre, (2) un arbre naixent de la terra, (3) un arbre amb fulles verdes, (4) el mateix arbre alt, amb fulles verdes i amb fruits vermells. - Per la seqüència de la mort es necessitarà: (1) el mateix arbre amb fulles groguenques, (2) l'arbre amb les fulles marrons (3) l'arbre amb les fulles caigudes i (4) una foguera amb troncs tallats cremant-se.
Avaluació de l'activitat	<p>Per l'avaluació d'aquesta activitat, es farà a partir de l'observació directa quan cada grup construeix la seqüència i quan la representen a partir del moviment.</p> <p>Com que només hi ha una dinamitzadora, a l'acabar la sessió es pot anotar aspectes rellevants per tenir en compte.</p>

ACTIVITAT 4: Què transmet?	
Calendari i horaris	Dia 25 de Gener a les 10: 50h.
Ubicació	A l'aula
Temporització	45 minuts
Objectius:	4a i 4b
Continguts:	<ul style="list-style-type: none"> - Acceptar la interpretació de cada alumne. - Respectar les opinions diferents de les nostres. - Mostrar habilitats socials a l'hora d'explicar què

	transmeten les imatges.
Desenvolupament	<p>L'alumnat s'asseurà en rotllana i la dinamitzadora de l'activitat també perquè tothom la vegi. L'objectiu inicial d'aquesta activitat és que cada persona expliqui amb les seves paraules què li transmet la fotografia que se li donarà.</p> <p>La pedagoga repartirà una imatge a cada un d'ells (en aquest cas, vint imatges) i els hi demanarà que la posin de cap avall per no veure-la fins que ho digui. Un cop cada persona tingui una imatge, la podran girar i hauran d'estar dos minuts mirant fixament la foto. Després d'una estona, la pedagoga preguntarà un per un: <i>“Què et transmet la fotografia?”</i> i podran reflexionar sobre les sensacions els hi dona.</p> <p>Després es poden fer preguntes com: <i>“A vosaltres també us ha transmès això?”</i>, <i>“Penseu que aquesta imatge vol representar el que dieu vosaltres?”</i>... Així doncs, es pretén posar en comú i entendre que cada persona no té les mateixes percepcions i per tant, que tots som diferents.</p>
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	<ul style="list-style-type: none"> - Vint fotografies, una per a cada persona. A preferir han de ser fotografies generals, no específiques com: una rosa, un arc de Sant Martí, dues persones grans abraçant-se, una guerra, el cel...
Avaluació de l'activitat	<p>Primerament, per poder avaluar el material presentat ens farem les següents preguntes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ha ajudat al fet que hi hagi diferents percepcions? - Han donat peu al debat? - Han estat escollides tenint en compte l'edat i maduresa dels infants?

	D'altra banda, a través de l'observació directa i el diàleg establert després de l'activitat, podrem saber si ha ajudat que l'objectiu general establert per a l'activitat es complís.
--	--

SESSIÓ 3.

ACTIVITAT 5: Recordem moments	
Calendari i horaris	Dia 8 de Febrer a les 10: 50h.
Ubicació	A un pavelló, al pati o a l'aula si hi ha un espai suficient per poder-se moure.
Temporització	1 hora 30 minuts
Objectius:	5a i 5b.
Continguts:	<ul style="list-style-type: none"> - Fomentar la memòria en recordar en temps passats. - A través d'objectes especials, recrear i transportar-te a escenes passades.
Desenvolupament	<p><i>La sessió abans, s'haurà recordat que cal portar un objecte significatiu que tinguin de casa que els hi recordi a una persona especial que s'ha mort, o a una mascota, o simplement alguna persona que ha marxat a un altre país...</i></p> <p>Primerament, l'alumnat es posarà en rotllana amb l'objecte a davant i la dinamitzadora demanarà que cada un digui el que significa per ell o ella aquell objecte i a qui els hi recorda. Si ningú vol parlar-ne, es pot optar de fer-ho en un paper escrit. Un cop s'hagi posat en comú, es faran grups de cinc persones perquè quedin 4 grups en total.</p> <p>Cada grup representarà cinc escenes (cada escena hi haurà el</p>

	<p>personatge principal de l'objecte) donant forma a tot allò que els transmet el seu objecte.</p> <p>L'objectiu principal d'aquesta activitat és que puguin recrear l'escena dels records que li transporta l'objecte. La persona de l'objecte guiarà la seva pròpia escena i pot fer servir als seus companys que facin d'objectes per donar-hi sentit. S'ha d'intentar transformar l'objecte en el lloc i el moment.</p> <p>Per exemple: una persona porta un pot de sorra que van omplir amb la seva amiga quan eren petites i ara aquesta nena ha marxat a un altre país. Aquest pot de sorra la transporta a la platja, que era un dia que feia vent i núvol... doncs podrà representar això.</p> <p>Un cop acabi cada grup, la dinamitzadora qüestionarà les accions que han decidit fer i què li representen aquestes coses. Continuant amb l'exemple de dalt:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Perquè ha decidit representar el soroll del mar? - Com és que se'n recordava del temps i el cel d'aquell dia? - Si pogués representar la sorra amb un altre objecte quin seria? <p>Aquestes preguntes plantejades serveixen per poder interioritzar amb cada persona i la importància que té saber recordar.</p> <p>Un cop tots els grups han exposat, cal fer un petit tancament sobre les coses que més ens ha sorprès d'interpretar, aquells aspectes que ens feien sentir bé...</p>
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	- Objecte personal de cada persona

Avaluació de l'activitat	Per poder avaluar aquesta activitat es fa a través de l'observació directa mentre fan l'explicació individual del seu objecte i el que els recorda i quan exposen l'escena recreada.
---------------------------------	--

SESSIÓ 4.

ACTIVITAT 6: L'estrella de la Laura	
Calendari i horaris	Dia 22 de Febrer a les 10: 50h.
Ubicació	A l'aula assignada.
Temporització	1 hora 30 minuts
Objectius:	2a, 2b, 5a i 5b.
Continguts:	<ul style="list-style-type: none"> - Apareix sensibilitat a través del conte. - Crear una estrella per materialitzar un record etern a través de l'art. - Expressar sentiments a través de l'escultura.
Desenvolupament	<p>Per aquesta activitat, es crearà un ambient misteriós. L'aula estarà una mica a les fosques i l'alumnat estirat per tot l'espai possible perquè estiguin còmodes. La dinamitzadora anirà introduint la sessió: <i>"Tanqueu els ulls, imagineu que és de nit i esteu estirats a la platja. Què veieu?"</i>...</p> <p>Molt bé, quan és de nit podem veure moltes estrelles al cel. Us agraden les estrelles? Per què? Les estrelles brillen molt al cel.</p> <p>Doncs avui us he portat un conte molt especial que també hi ha estrelles, el voleu veure?</p> <p><i>(S'obre el llum per poder explicar el conte)</i></p>

	<p>L'alumnat es posarà assentat en forma de mitja lluna a terra i la dinamitzadora de l'activitat a davant per poder explicar el conte.</p> <p>Abans de començar, se li preguntarà a l'alumnat a què els i fa pensar el títol del conte, de què pot anar... per començar a introduir el concepte.</p> <p>Després es procedeix a llegir el llibre i un cop acabat, es fan preguntes per poder treure conclusions conjuntes com:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Per què la Laura té una estrella? - Què fa la Laura amb l'estrella quan se la troba? - Al final del conte on se'n va l'estrella? - Vosaltres també teniu alguna estrella al cel? <p>Un cop s'hagi reflexionat suficient, serà l'hora de crear la pròpia estrella perquè després se les puguin endur a casa i tenir-la a la seva tauleta.</p> <p>En aquest cas, l'alumnat crearà la seva pròpia estrella on seran totalment lliures de fer-les a la seva manera. Les realitzarem amb fang perquè serà una forma de materialitzar la pèrdua d'una persona estimada, tal com explica el conte de la Laura.</p>
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	<ul style="list-style-type: none"> - Conte: "L'estrella de la Laura" de Klaus Baumgart - Fang i eines per poder-lo manipular.
Avaluació de l'activitat	<p>Per poder avaluar aquesta sessió serà a partir de les reflexions extretes després d'explicar el conte i a més a més, aquesta vegada ho farem a través d'una fitxa d'autoavaluació que posi: la meva opinió sobre el conte de l'estrella de la Laura.</p> <ul style="list-style-type: none"> - M'ha encantat... - M'ha sorprès...

	<ul style="list-style-type: none"> - Em fa por... - Em fa pena... - No m'agrada... <p>On ells hauran de descriure coses que els hi ha transmès el conte i si els hi ha agradat l'activitat.</p>
--	--

SESSIÓ 5.

ACTIVITAT 7: L'arbre dels records	
Calendari i horaris	Dia 8 de Març a les 10: 50h.
Ubicació	Al polivalent o a l'aula si es disposa de suficient espai.
Temporització	1 hora 30 minuts
Objectius:	3a, 3b, 5a i 5b.
Continguts:	<ul style="list-style-type: none"> - Entendre que la mort és un cicle vital i un procés natural. - Mostrar i expressar sentiments a l'hora de compartir experiències viscudes amb els companys.
Desenvolupament	<p>Per aquesta activitat preferiblement es recomana que l'alumnat estigui assegut a terra formant una mitja lluna i la pedagoga a davant per poder explicar el conte.</p> <p>Abans de començar, és molt important que la dinamitzadora de l'activitat faci preguntes entorn el títol del conte, la portada i les fotografies... per fer suposicions de què anirà el llibre. Es poden fer preguntes com: <i>“Quin creus que és el tema principal d'aquest conte?”</i>, <i>“Què pot haver passat?”</i>...</p>

	<p>Un cop s'hagi explicat el conte, cal fer un tancament reflexionant sobre què han entès, què els hi ha transmès el conte, si ells se'n recorden d'una persona que ja no hi sigui... per tal de poder fer entendre que recordar els bons moments passats amb una persona és molt bonic, ja que et poses content i feliç.</p> <p>Seguidament, es dividirà la classe en dos grups de 10 persones. A cada grup hi haurà la protagonista guineu i els altres alumnes hauran d'escollir un altre personatge del conte. A la guineu la disfressarem amb un morro i les orelles, per tal que pugui posar-se més fàcilment en el paper del personatge. Els altres animals, li hauran de dir en veu alta un record bonic a la guineu del que van viure junts o una cosa que els hi agrada d'ella. Un cop tothom els hi ha dit una cosa bonica, es canviaran els papers i una altra persona serà la guineu, i així amb les deu persones del grup.</p> <p>Per finalitzar la sessió, parlarem de les emocions que hem sentit quan nosaltres havíem de dir coses boniques i com ens sentíem quan rebíem molts d'estímulos positius dels companys. A més a més, se'ls ha d'explicar que si quan estem vius ens posem molt contents quan ens diuen coses boniques, quan morim no ho hem de deixar de fer perquè els records són una cosa bonica per a tothom i encara que la persona no hi sigui, recordar-ho amb algú altre, també comporta felicitat.</p>
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	<ul style="list-style-type: none"> - El conte de: “L'arbre dels records” de Britta Teckentrup. - Dos morros i orelles per representar la guineu.
Avaluació de l'activitat	L'avaluació serà a partir de l'observació directa durant l'explicació del conte i a l'hora de posar en comú allò que

	<p>s'ha entès del conte.</p> <p>Els ítems a avaluar seran:</p> <ul style="list-style-type: none"> - L'alumnat ha pogut comprendre el missatge del llibre? - A l'hora de representar els personatges, ha servit per poder experimentar les emocions que senten? - Han pogut recordar aspectes positius dels companys?
--	---

FASE 3: Finalització del projecte

SESSIÓ 6.

ACTIVITAT 8: Ens acomiadem mitjançant l'art.	
Calendari i horaris	Dia 22 de Març a les 10: 50h.
Ubicació	Polivalent.
Temporització	1 hora i 30 minuts
Objectius:	2a, 2b, 4a i 4b.
Continguts:	<ul style="list-style-type: none"> - Expressar-se en plena llibertat a través de l'art. - Aprendre conjuntament aspectes de la mort i el dol. - Respectar opinions i conceptes d'altres persones.
Desenvolupament	<p>Per començar aquesta activitat, l'alumnat s'haurà d'estirar a terra tancant els ulls i si és possible, amb el llum tancat i que entri només la llum natural per relaxar l'ambient. Posarem música tranquil·la amb un volum que no molesti, i quan estiguin relaxats direm:</p> <p><i>Ara vull que penseu amb totes les activitats realitzades durant aquest temps i us les guardeu al cap i sense dir res. Penseu</i></p>

	<p><i>sobre el que heu après, quina ha sigut l'activitat que us ha agradat més, si hi ha alguna cosa que canviaríeu... Farem les preguntes que calguin però cap persona ha de dir res, es tracta de fer aquesta reflexió internament.</i></p> <p>Un cop hagi passat el temps necessari, s'obrirà el llum i ens posarem en rotllana. Durant aquesta estona, cada persona serà lliure de compartir alguna cosa de les que ha pensat abans, o bé compartir la cosa que vulgui relacionada amb els tallers.</p> <p>Després de posar-ho en comú, es farà un mural amb paper d'envelar on cada persona de manera lliure podrà representar de la manera que vulgui (dibuixant, escrivint missatges, pintant...) el què ha après, el que més li ha agradat, els sentiments que ha experimentat durant tot el projecte... Un cop acabat, es podrà comentar i llavors es penjarà a l'aula o passadís de l'escola.</p>
Recursos humans	Alumnat i pedagoga especialista.
Recursos materials	<ul style="list-style-type: none"> - Paper d'embalar - Pintures, ceres, retoladors... - Reproductor de música
Avaluació de l'activitat	<p>Per avaluar aquesta activitat, es farà a través de l'observació directa a través de l'espai de conversa proporcionat i també pel mural.</p> <p>Aquesta última sessió, els hi donarem la rúbrica plantejada anteriorment a cada alumne perquè puguin puntuar el projecte de l'art del silenci i a les docents que han assistit a alguna sessió, el qüestionari que es troba al disseny d'un instrument (<i>vegeu annex 1</i>).</p>

5. ORGANITZACIÓ I METODOLOGIA

5.1 TASQUES ESPECÍFIQUES DELS PROFESSIONALS

Denominació professional	Perfil de la professional
Pedagoga i creadora del projecte	<p><u>Titulació:</u> Grau de pedagogia i grau d'educació infantil. Màster en Psicopedagogia clínica, especialista en intel·ligència emocional, pèrdues i dol.</p> <p><u>Tasques:</u></p> <ul style="list-style-type: none">• Creació, organització i gestió del funcionament del projecte.• Desenvolupar i dissenyar les activitats al llarg del projecte.• Dur a terme totes les activitats.• Preparació del material per a les activitats.• Avaluació del projecte.

5.2 COORDINACIÓ DEL PROJECTE

Pel que fa a la coordinació del projecte, s'encarrega la pedagoga, ja que és la que organitza i executa el projecte. És una treballadora autònoma on la seva principal funció és crear diferents tipus de projectes que resolguin mancances del sistema educatiu actual i que a més a més, l'alumnat pugui sortir més format.

Per organitzar el projecte, es farà mitjançant: via telemàtica (correus electrònics, trucades, videoconferències, quedades presencials...) amb l'equip directiu de l'escola i l'ajuntament.

Abans que es comenci la prova pilot al centre, s'haurà d'enviar correus electrònics als docents per tal que estiguin al cas de què va el projecte que s'implementarà. A més a més, un cop accepti el centre, s'haurà d'enviar correus electrònics a la família explicant el projecte i demanant permís perquè el seu fill o filla hi pugui participar. Si no es contestés, es comentaria de manera presencial a la família.

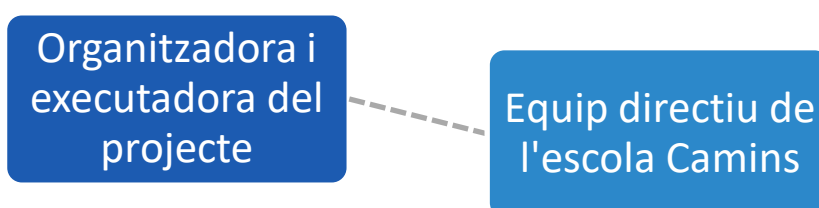
5.3 ACCÈS ALS BENEFICIARIS

És una prova pilot a l'escola Camins de Banyoles i, per tant, els beneficiaris del projecte seran els alumnes de segon de primària participant en totes les activitats planificades. Si aquesta prova pilot en un futur funcionés i es portés a terme a altres escoles... es miraria d'ampliar-lo i també posar a les famílies com a beneficiaris mitjançant xerrades i formacions per tenir estratègies per treballar des de casa.

6. RECURSOS HUMANS DEL PROJECTE

6.1 RECURSOS HUMANS PROFESSIONALS DEL PROJECTE

En primer lloc, hi trobem la organitzadora i executadora del projecte que mantindrà contacte amb l'equip directiu de l'escola camins per poder organitzar els horaris, quin alumnat serà el participant del projecte, les activitats plantejades... i per això tenen una estreta relació durant tot el projecte. A més a més, un cop es té decidit el curs, es mantindrà contacte i relació amb les docents del curs específic.

7. PRESSUPOST DEL PROJECTE

A continuació podem observar el pressupost previst per arrencar la prova pilot. Hem proporcionat les hores i el sou de la professional, el material fungible que es necessita per a les activitats i per últim, la difusió i publicitat al llarg del projecte.

Concepte general	Hores	€/h	Cost total
Salari pedagoga especialitzada en la mort i el dol infantil	35h	32€/h	1.120€
Material fungible	-	-	2 Paquets de retoladors: <u>3'80€</u> Palillos modelables: <u>1,09€</u> 2 paquets de llapis de colors: <u>4,24€</u> Estoig de ceres Manley 24 ceres: <u>5,34€</u> Conte de l'estrella de la laura: <u>14,20€</u> Conte de l'arbre dels records: <u>15,20€</u> 3 paquets 1,5kg de fang: <u>5,85€</u> Paper d'embalar: <u>11,50€</u> 3 paquets de fulls A3: <u>11,25€</u> <u>Total material: 72,47€</u>
Difusió i publicitat	-	-	100€ aproximadament
Cost total del projecte	-	-	1292,47€

8. ESTRATÈGIES DE DIFUSIÓ I COMUNICACIÓ DEL PROJECTE

8.1 DEFINICIÓ DE L'OBJECTIU DE LA COMUNICACIÓ I DEL PÚBLIC OBJECTIU

L'objectiu de la comunicació de l'*Art en el Silenci* és fomentar la visibilitat del projecte a les altres escoles de la ciutat perquè un cop acabada la prova pilot a l'escola Camins, es pugui dur a terme el projecte a una altra escola. També es pretén que *Art en el Silenci* es pugui expandir cap a la ciutat de Girona i altres, per això en farem publicitat a les xarxes socials.

8.2 EL RELAT

a. Transformació

El projecte *Art en el Silenci* es va idear a causa de la mala gestió educativa envers la mort. Tant a les escoles com els instituts, quan hi ha una mort no es dona la importància ni es treballa com una temàtica més, sinó que moltes vegades s'evita o no se'n dedica prou temps per poder gestionar les emocions experimentades en aquell moment. Un cop acabat el projecte, esperem que l'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles, tingui més coneixement sobre la mort i les seves característiques treballades al llarg de les sessions i també que puguin gestionar i expressar de diferents maneres els seus sentiments.

b. La història del projecte

A l'hora de la creació del projecte, em vaig decantar per treballar la mort i el dol perquè per experiència pròpia, vaig veure una gran mancança a l'institut i a les escoles quan hi ha una persona que pateix una mort. A conseqüència, vaig escollir treballar-ho en edats més primerenques perquè és una edat on es comencen a fer moltes preguntes i evitar respondre i parlar de la mort, els hi pot suposar un trauma i mal interpretar el què significa morir. A partir d'aquí, es va iniciar el projecte *Art en el Silenci* on es durà a terme una prova pilot a l'escola Camins de Banyoles. Les sessions preparades majoritàriament són pràctiques, però sempre a cada sessió, hi ha una part reflexiva per poder introduir els conceptes apresos a poc a poc. S'ha escollit aquest tipus de

metodologia perquè quan un aprenentatge és significatiu i l'alumnat és el principal de l'aprenentatge, queda gravat i se'n recorden. Si s'obté tot un taller teòric, l'alumnat no estarà tan motivat ni atén i per tant, els conceptes bàsics no es podran interioritzar. A més a més, com que la mort no és un tema que s'acostumi a parlar, pot ser que alumnes els hi costi més i per això si s'introdueix una part més artística, podem fer que s'expressin i desenvolupin estratègies per dir el que senten.

8.3 LA MARCA I LES ACCIONS

c. Situació

Soc una pedagoga especialitzada en les pèrdues, la mort i el dol compromesa amb què l'alumnat escollit pel projecte, pugui al final d'aquest, tenir una millor gestió de sentiments davant de situacions difícils, com la mort.

El projecte *Art en el Silenci* consta d'una prova pilot destinada a l'alumnat de segon de primària de l'escola Camins de Banyoles. Aquest projecte de moment, està destinat a l'alumnat i si funcionés correctament, es prevé fer sessions de tant en tant a les famílies perquè tinguin diferents estratègies a l'hora de tractar la mort davant dels seus fills i filles. De moment doncs, es treballa dins l'horari escolar.

Finalment, comentar que el projecte sobre la mort i el dol, és innovador i poc vist a les escoles perquè sempre s'intenta evitar aquest tipus de temes considerats més "privats". A més a més, s'implementen activitats bàsiques però interessants, per tal que si la mestra o qui ha vist l'observació, vol aplicar-les a la seva aula o a una altre classe, ho pot fer. Poder donar visibilitat sobre aquesta temàtica, ajudarà a prevenir una mala gestió davant la mort.

d. Missatge clau

Que la mort no sigui un aspecte tabú.

Aquest és un missatge primordial pel projecte, ja que és important que l'alumnat tingui un coneixement bàsic sobre la mort i el dol perquè tant com estudiem les parts del cos, l'aparell reproductor... la mort també es troba en aquest procés de la vida i moltes

vegades és oblidat. D'aquesta manera, a través del projecte es vol aconseguir que hi hagi acceptació de la mort a la societat, siguin lliures d'expressar-se i compartir i sobretot, aconseguir que l'aspecte tabú desaparegui.

8.4 ACCIONS QUE ES PREVEUEN FER

Abans de dur a terme el projecte, s'informarà a través d'una xerrada informativa a les famílies i a l'escola sobre el projecte que es durà a terme per tal que cada persona pugui escollir si els hi interessa que el seu fill o filla hi participi. També s'anirà a Ràdio Banyoles unes quantes vegades (abans, durant i després del projecte) per tal d'explicar el procés i com es va desenvolupant.

La difusió del projecte *Art en el Silenci*, es farà a través de les xarxes socials durant tot el procés per tal de mantenir informats als seguidors. També s'enviaran correus informatius com a recordatori una setmana abans de començar per a les famílies.

Pel que fa a la difusió a les altres escoles de Banyoles, es farà a través d'uns tríptics i si interessa, s'anirà a fer la xerrada informativa. Més endavant, per promocionar el projecte fora de Banyoles, es durà a terme un cop s'acabi la prova pilot i s'hagi avaluat el seu funcionament perquè si no dona un bon resultat, primer s'hauran d'aplicar els canvis i després tornar-ho a promocionar.

8.5 CALENDARI DE LES ACCIONS

DIFUSIÓ	DATA	EXPLICACIÓ
Ràdio Banyoles	<u>Abans, durant i després del projecte:</u> del 5 al 9 de desembre fins al 17 al 21 d'abril. Es programaran 5 sessions per informar i explicar el seu funcionament.	A través de la ràdio es vol fer arribar a persones de Banyoles que no siguin de la mateixa escola a on es porta a terme.

<p>Xarxes socials</p>	<p><u>Abans, durant i després del projecte:</u> del 28 al 2 de novembre fins del 17 al 21 d'abril.</p> <p>Cada sessió realitzada (cada 15 dies) es publica informació a les xarxes socials.</p>	<p>Cada quinze dies per Instagram, Facebook... es faran publicacions sobre el projecte com: fotos d'activitats que es fan,</p>
<p>Xerrada informativa al centre i a les famílies</p>	<p><u>Abans de començar:</u> Setmana del 12 al 16 de desembre</p>	<p>En aquesta xerrada informativa es pretén donar a conèixer el projecte a l'escola i a les famílies.</p>
<p>Correu informatiu a les famílies</p>	<p><u>Abans de començar:</u> Setmana del 12 al 16 de desembre i del 9 al 13 de gener.</p>	<p>Amb els correus electrònics recordarem a les famílies de l'alumnat que participa en el projecte que a la tornada després de Nadal, es comença el projecte.</p>
<p>Difusió a altres centres fora de Banyoles</p>	<p><u>Un cop acabat el projecte:</u> del 10 fins al 21 d'abril.</p>	<p>A través de correus electrònics i de manera presencial es donarà a conèixer el projecte.</p>
<p>Difusió a centres de Banyoles</p>	<p><u>Un cop acabat el projecte:</u> del 10 fins al 21 d'abril.</p>	<p>A través de tríptics i si és el cas, es farà una xerrada informativa.</p>

9. AVALUACIÓ DEL PROJECTE

9.1 PREGUNTES I INDICADORS D'AVAUACIÓ

Pregunta 1: L'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles, al final del projecte *Art en el Silenci* han pogut ordenar el seu coneixement sobre la mort i el dol?

Nom de l'indicador	Grau de coneixement sobre característiques de la mort i el dol de l'alumnat de segon de l'escola Camins un cop acabat el projecte <i>l'Art en el Silenci</i> .
Escala de mesura	Avaluació a l'inici i al final del projecte (gens, poc, bastant, molt).
Valor de referència	Comparació del coneixement de l'alumnat de segon de primària de l'escola Camins abans i després del projecte <i>l'Art en el Silenci</i> .
Instrument necessari	A l'inici es fa a través de la pluja d'idees i al final a través del mural conjunt.
Informació necessària o útil per aclarir conceptes	L'alumnat de segon de primària de l'escola Camins a l'acabar el projecte haurien de conèixer diferents creences de la mort, diferents cultures i aspectes de la mort i el dol presentats al llarg del projecte.
Limitacions de l'indicador	L'indicador no té limitacions.

Pregunta 2: Les metodologies artístiques que el projecte *Art en el Silenci* ha proporcionat a l'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles, han estat útils per poder expressar els sentiments davant de cada situació plantejada?

Nom de l'indicador	Qualitat de les metodologies artístiques proporcionades a l'alumnat de segon de l'escola Camins per experimentar els
---------------------------	--

	sentiments davant de cada situació plantejada.
Escala de mesura	Qualitat de les metodologies (molt profitoses, força profitoses, poc profitoses, gens profitoses)
Valor de referència	Si la qualitat de les metodologies que el projecte <i>Art en el Silenci</i> proporciona a l'alumnat de segon de l'escola Camins són com a mínim força profitoses per ajudar a expressar-se davant de les situacions plantejades, considerem que les metodologies donades són bones.
Instrument necessari	Al final del projecte, es passarà una rúbrica a l'alumnat amb diferents ítems per poder valorar quines metodologies han agradat més durant totes les sessions.
Informació necessària o útil per aclarir conceptes	Metodologies: 10. Musicoteràpia 11. Teatre 12. Contes 13. Plàstica 14. Creació amb fang
Limitacions de l'indicador	Subjectivitat.

Pregunta 3: L'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles, al final del projecte *Art en el Silenci* identifica la mort com un procés de la vida i un aspecte irreversible?

Nom de l'indicador	Grau de coneixement que té l'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles sobre les característiques bàsiques sobre la mort, un cop acabat el projecte <i>Art en el Silenci</i> .
Escala de mesura	Avaluació a l'inici i final del projecte (gens, poc, bastant, molt).

Valor de referència	Comparació de coneixement de l'alumnat de segon de l'escola Camins abans i després del projecte <i>Art en el Silenci</i> .
Instrument necessari	Pluja d'idees a l'inici del projecte, i al final a través del mural.
Informació necessària o útil per aclarir conceptes	L'alumnat participi un cop acabat el projecte <i>Art en el Silenci</i> haurien de conèixer les característiques bàsiques de la mort com: és un cicle natural de la vida, és un aspecte irreversible i tots morirem en algun moment de la nostra vida i que el cos quan morim deixa de funcionar.
Limitacions de l'indicador	No hi ha limitacions.

Pregunta 4: Els espais de conversa que ha proporcionat el projecte *Art en el Silenci* han servit per comprendre i acceptar les diferents percepcions de cada persona?

Nom de l'indicador	Grau d'acceptació que té l'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles, sobre les percepcions dels companys i companyes un cop acabat el projecte <i>Art en el Silenci</i> .
Escala de mesura	Avaluació a l'inici i al final del projecte (gens, poc, bastant, molt)
Valor de referència	Comparació de les percepcions de l'alumnat de segon de l'escola Camins, abans i després del projecte <i>Art en el Silenci</i> .
Instrument necessari	A través de l'observació directa i una rúbrica per la dinamitzadora per avaluar la situació plantejada.
Informació necessària o	L'alumnat de segon de l'escola Camins un cop acabat el

útil per aclarir conceptes	projecte haurien de respectar i comprendre que cada persona té una percepció diferent davant la mort i el dol i que sigui quina sigui, s'ha de respectar.
Limitacions de l'indicador	La subjectivitat de l'observació directa.

Pregunta 5: Les estratègies que el projecte *Art en el Silenci* ha proporcionat a l'alumnat de segon de l'escola Camins de Banyoles han estat útils per materialitzar un record efímer?

Nom de l'indicador	Qualitat de les estratègies que s'ha proporcionat a l'alumnat de segon de l'escola Camins per poder materialitzar un record efímer.
Escala de mesura	Qualitat de les estratègies (molt profitoses, força profitoses, poc profitoses, gens profitoses).
Valor de referència	Si la qualitat de les estratègies que el projecte <i>Art en el Silenci</i> proporciona a l'alumnat de segon de l'escola Camins són com a mínim força profitoses per poder materialitzar un record efímer, considerem que les estratègies donades són bones.
Instrument necessari	Rúbriques per poder valorar les activitats plantejades.
Informació necessària o útil per aclarir conceptes	Estratègies: Representació a través de l'objecte significatiu. Creació de l'estrella amb fang.
Limitacions de l'indicador	Subjectivitat.

9.2 DISENY D'UN INSTRUMENT D'AVAUACIÓ

Passarem la rúbrica a l'alumnat que hagi participat en el projecte *Art en el Silenci* per poder avaluar una mica les seves emocions al llarg de les sessions. Aquesta rúbrica no té totes les caselles plenes i graduades de més a menys perquè com que són petits i necessiten poca lletra per entendre bé els conceptes, he optat per fer-ho així. (vegeu *annex 1*).

A part, crearem un qüestionari pels docents que hagin observat alguna sessió, per tal de tenir opinió sobre les metodologies adaptades, si els temes parlats són interessants, si podran utilitzar alguna estratègia parlada a l'aula... i així poder fer els canvis o millores que proposen. (vegeu *annex 2*).

9.3 RESULTATS ESPERATS

Amb el projecte *l'Art en el Silenci* s'espera que l'alumnat de segon de primària de l'escola Camins de Banyoles tingui coneixement sobre la mort, pugui descobrir diferents maneres d'expressió per tal d'aconseguir que no es produeixin situacions d'angoixa per no saber gestionar les seves emocions.

En finalitzar totes aquestes sessions,estic segura que l'alumnat tindrà nocions de la mort i de la importància de parlar-ho amb les persones del seu voltant sense cap por. Durant tot el procés, si tenen dubtes, senten inquietuds, pors, curiositats, etc. podran transmetre-les a la dinamitzadora de l'activitat per poder donar peu a fer-ne un debat.

Un altre aspecte que em fa pensar que es podran assolir els objectius proposats és per la metodologia que s'aplica a les sessions. Durant tot el temps que es duu a terme el projecte, es realitzen molts tipus d'activitats on l'alumnat és el principal de l'aprenentatge. Aquest taller depèn dels conceptes previs que sàpiguen i de les ganes d'aprendre que mostrin en cada activitat, ja que es pot aprofundir fins on ells vulguin i puguin. Dit això, les activitats són molt participatives i mogudes on l'atenció de l'alumnat està molt més activa i la implicació serà més elevada.

Al llarg del projecte, s'aprenen diferents conceptes sobre la mort que ajudaran al fet que l'alumnat entengui que és un procés natural del qual no se n'ha de tenir por, que és un

procés irreversible (un cop una persona es mor no pot tornar a aparèixer), que quan es mor una persona passem per diferents emocions... i sobretot, la importància del record i l'estima. Totes les activitats proposades serviran per anar treballant des d'un principi la pedagogia de la mort i del dol, per tal de saber reaccionar si apareixen situacions adverses i complicades a la vida real.

En conclusió, després d'aquesta prova pilot, es tindrà un alumnat que sigui capaç de parlar de la mort i el dol sense por i de manera natural. A més a més, s'aconseguirà introduir aquest tema a les seves vides i per tant, poc a poc es traurà el tabú de guardar silenci davant de situacions difícils que podem viure.

10. CONCLUSIONS

Art en el Silenci és una prova pilot dissenyada per treballar la mort i el dol a través de l'educació artística. Al llarg de tot aquest procés, he pogut disposar de diferents articles, pàgines web, llibres, vídeos... on m'han exposat diferents visions i fases de la mort i el dol. D'altra banda, l'educació artística sempre crida l'atenció a l'alumnat per les seves característiques així doncs, he pensat que fusionar la mort i l'art, pot ajudar a destapar el silenci davant de situacions on hi ha una pèrdua.

Al fer la part pràctica, m'ha suposat un gran repte perquè he planificat un projecte amb sis sessions de manipulació per poder assolir els objectius proposats. Durant tot el procés, he tingut en compte aspectes treballats sobre la mort i el dol perquè les activitats serveixin de recolzament davant les pèrdues. Tanmateix, he volgut aplicar els valors necessaris que qualsevol persona ha de tenir quan la gent del seu voltant pateix situacions difícils i necessiten ajuda. D'aquesta manera, penso que ha quedat un projecte acollidor i íntim per poder-se conèixer i auto reflexionar en un mateix.

Ser la creadora de *l'Art en el Silenci*, m'ha fet acceptar i adonar-me'n que els temes tabús s'han d'anar tractant en edats primerenques per poder acceptar la normalitat i fer-los front. Personalment, aquest projecte m'ha ajudat a adquirir coneixement de la temàtica i a tenir estratègies per poder-les aplicar quan alguna persona es troba davant

d'una situació que estigui relacionada amb la mort. A més a més, al ser una temàtica desconeguda i nova per a mi, m'ha fet sentir còmode i m'ha omplert com a persona el poder aprendre per a mi mateixa, ja que he pogut observar el recorregut des d'un inici fins al final de la creació. Hi puc afegir que apostar per la pedagogia de la mort, m'ha servit per recordar experiències personals viscudes al llarg de la vida i per tant, és un tema que m'ha fet i em fa florir emocions constantment.

A l'hora de crear i pensar tants aspectes sobre el projecte, em va suposar un estrès a l'inici pel fet de no saber què fer ni com lligar-ho, però un cop vaig tenir les bases clares, agafar la renda em va ser fàcil. Destacar que les activitats han estat creades amb un ordre específic (aspectes més fàcils a més difícils) per poder veure una evolució i un progrés de cada persona. Així i tot, després de moltes hores dedicades, sempre cal dir que hi ha conceptes o ítems que s'escapen o no hi dones importància fins que no comences la prova pilot. És en aquest moment on la pedagogia ha de tenir i apostar pels canvis. Saber crear és molt important, però saber analitzar els errors, els aspectes a millorar i apostar per noves estratègies si no funcionen, penso que és imprescindible perquè un projecte funcioni, i en general, qualsevol feina.

La prova pilot està destinada a fer-se a Banyoles. Tot i que l'ajuntament ha apostat pel projecte, soc conscient que si com a pedagoga autònoma no ets prou coneguda, és molt difícil que qualsevol entitat o ajuntament coneguin els serveis que ofereixes i per aquesta raó, pot ser difícil arrencar la prova pilot. A més a més, encara que hagi contactat amb l'escola Camins fent constància del projecte, no s'ha disposat de suficient temps ni espai per aplicar-la a la vida real, cosa que com a experiència personal, ho he trobat a faltar. Un altre factor que pot ser una limitació en un futur, és si el projecte s'implanta a un altre escola més gran amb dues línies, s'hauria de comptar amb altres professionals per dur a terme les activitats o bé, lligar les hores de totes dues aules per fer-les la mateixa pedagoga. Això vol dir que, l'organitzadora del projecte s'endú molta feina per programar i executar i pot ser que es perdi la qualitat que es vol oferir en el projecte.

Analitzant la prova pilot un cop feta, de cares a un futur afegiria i programaria unes sessions amb les famílies que vulguin perquè ells tinguin eines i estratègies per aplicar a casa si viuen situacions on hi hagi la mort. És interessant aplicar-ho, perquè moltes vegades les famílies ho fan malament per la falta de coneixement o bé perquè no s'ho

han plantejat mai en treballar-ho. Així doncs, tenir unes sessions per aprendre conjuntament, fomentaria que la mort ja no fos un aspecte tabú. A més a més, a les escoles afegiria una formació obligatòria per a tots els docents per tenir nocions bàsiques sobre el tema i així poder afrontar millor les situacions.

Com a petita conclusió final, penso que val la pena apostar per projectes on surtin de la normalitat i apostin per temàtiques on encara es volen silenciar. Començar a destapar-los en edats primerenques és el primer pas perquè la societat accepti i no rebutgi la mort. Dit això, penso que per entendre la vida, és necessari entendre la mort perquè son aspectes lligats; un és el principi i l'altra és el final.

11. APORTACIÓ AL BAGATGE DE CONEIXEMENT DE LA PEDAGOGIA

L'etimologia de la Pedagogia prové del grec (*paidagogós*); *paidós* significa nen i *gogo*, significa conduir o guia. D'aquesta manera, si ens referim a l'etimologia, la pedagogia significa: poder guiar a l'infant a través de l'educació i l'ensenyament. Vist d'aquesta manera, podem pensar que la pedagogia s'encara només a l'educació formal, cosa que després d'acabar el grau, m'ha quedat molt clar que un pedagog és una persona polivalent on es pot dedicar i especialitzar en molts àmbits diferents.

Tal com diu el codi deontològic, els professionals de la pedagogia ens hem de comprometre a: *“tenir present que la finalitat última de l'acció pedagògica és contribuir al desenvolupament i creixement de les persones, grups i comunitats⁸”*. Si tenim clar aquest ítem, llavors perquè la mort, que és un cicle natural de la nostra vida, es decideix amagar i no parlar-ne davant dels més petits? Després de plantejar-me aquesta pregunta i observar que a la societat, la mort i el dol a hores d'ara és un tema tabú, m'ha sorgit la curiositat per aprendre i saber més del tema i és per això, que he trobat necessari crear el projecte *Art en el Silenci* dedicat a com afrontar-nos a la mort a través de diferents mètodes.

Un altra aspecte que m'ha fet decantar per aquesta temàtica, és la mancança que hi ha a la carrera sobre temes com la mort. Al llarg d'aquests quatre anys, no s'ha aprofundit en

⁸ Codi de deontologia (COPEC). Punt número 08.

temes tabús que apareixen a la nostra societat però quan tenim feina són els primers conflictes que hem de donar-hi solució. Així doncs, incloure a dins la carrera temes com la mort i el dol, ens ajuda a tenir més bona formació com a pedagogues i tenir estratègies per poder actuar davant de certes situacions.

A més a més de treballar-ho a la universitat, penso que el sistema educatiu ha de començar a fer visible els tabús en edats més primerenques per poder-li oferir a l'alumnat diferents visions per entendre la mort com un procés natural. Si s'aconsegueix aquesta normalitat, no es crearan tantes frustracions i ansietats permanents i no veuran la mort com un trauma. Remarcant la importància de l'escola, també s'hi suma la família. Aquesta ha de ser un suport vital a la vida del seu fill i filla, i per aconseguir-ho, s'haurà de tractar i parlar sobre la mort el més natural possible sense amagar els seus sentiments perquè aquesta serà la manera que ells puguin obrir-se i entendre quines emocions estan vivint.

El projecte presentat, vol donar respostes a totes les mancances comentades anteriorment i que cada persona pugui expressar-se lliurement. Per fer-ho, es vol implementar diferents recursos pedagògics (que poden servir per a docents com per a famílies), on l'alumnat a través de les eines plantejades, podrà anar descobrint aspectes de la mort i el dol. Poc a poc, tindran més autoconeixement i aprendran a gestionar els sentiments descontrolats davant de les adversitats que apareixen a la vida. Per assolir aquest objectiu, és necessari l'ajuda dels professionals de la pedagogia per orientar, coordinar i planificar, assessorar i transferir tot el que saben a les altres persones. D'aquesta manera, podem dir que si fomentem una educació integral, on cap tema sigui poc parlat o mal vist, s'aconseguirà que a les següents generacions no hi hagi conceptes tabús i es podrà educar per a una vida de manera completa.

Per acabar, fer constància que el treball final de grau m'ha servit per crear un projecte sobre una temàtica totalment desconeguda per a mi, cosa que ha fet aparèixer motivació i ganes per aprendre. També m'ha ajudat a analitzar el sistema educatiu, per donar resposta a una necessitat escolar a través de les meves experiències viscudes i així poder donar més visibilitat a la mort. Penso així, que m'ajudarà a tenir més oportunitats a saber actuar davant de situacions on hi hagi persones que estiguin vivint un moment difícil a la seva vida.

REFERÈNCIES

- Anaya, F., Padilla, F. (2010). Conceptos y definiciones de la vida y la muerte celular. *Acta Universitaria*, 20(3), 9-15. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=41618860001>
- Autor desconegut. (2022). El coronavirus dejó más de 3.000 niños sin padres en España. *Diario de Cuyo*. <https://www.El coronavirus dejó más de 3.000 niños sin padres en España | Diario de Cuyo - Noticias de San Juan, Argentina y el mundo>
- Col·legi Oficial de Pedagogia de Catalunya. (2013). Codi de deontologia.
- Colomo Magaña, E. y De Oña Cots, J.M. (2014). Pedagogía de la muerte: Las canciones como recurso didáctico. *REICE: Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 12(3), 109-121. [Dialnet-PedagogiaDeLaMuerte-5117559.pdf](https://dialnet.org/urn/dialnet-PedagogiaDeLaMuerte-5117559.pdf)
- Cruz, P. (2014). *El juego teatral como herramienta para el tratamiento educativo psicopedagógico de algunas situaciones y necesidades especiales en la infancia*. [Tesi doctoral, UNED]. Departamento de didáctica, organización escolar y didácticas especiales. [CRUZ_CRUZ_Purificacion_Tesis.pdf](https://sharepoint.com/CRUZ_CRUZ_Purificacion_Tesis.pdf)
- Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. (2016). *Competències bàsiques de l'àmbit artístic*. [Arxiu PDF]. [CB-Artístic.pdf \(xtec.cat\)](https://xtec.cat/CB-Artistic.pdf)
- Eisner, E. W. (1992). La incomprendida función de las artes en el desarrollo humano. *Revista Española de pedagogía*, 15-34. [Material Complementario \(LECTURAS\) DA I.pdf \(sharepoint.com\)](https://sharepoint.com/Material Complementario (LECTURAS) DA I.pdf)

- Sancho, V. A. (2003). Pensar, hablar de la muerte y comprometerse con la vida. *Aula de Innovación Educativa*, (122), 37-38.
- Gea, A. (2006). *Acompanyant en la pèrdua*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Herrán, A. (2007). Fundamentos para una Pedagogía de la Muerte. *Revista Iberoamericana de Educación*, 41 (2), 1-12. [10.35362/rie4122475](https://doi.org/10.35362/rie4122475)
- Herán, A. de la., Cortina, M. (2008). La educación para la muerte como ámbito formativo: más allá del duelo. *Psicooncología*, 5 (2-3), 409-424. [La_educacion_para_la_muerte_como_ambito_formativo_.pdf](#)
- Martínez, A. (2019). Definición de muerte biológica.
- Nomen, L. (2007). *El duelo y la muerte: El tratamiento de la pérdida*. Madrid: Ediciones. Pirámide.
- Posada, S. R. (2008). *El manejo del duelo: Una propuesta para un nuevo comienzo*. Barcelona: Edigrabel.
- Poch, C., Herrero, O. (2003). *La muerte y el duelo en el contexto educativo: Reflexiones, testimonios y actividades*. Barcelona: Paidós.
- Poch, C. (2008). *La mort*. (Vol. 91). Editorial UOC.
- Prat, N., Del Río, M. (2015). *Desenvolupament socioafectiu*. ALTAMAR.

Ribas, I. P. (2013). *Treballem la mort i el dol a l'escola: activitats per treballar la mort a l'aula de CI*. [Treball Final de Grau]. [TREBALLEM EL DOL CI DEF.pdf](#)

Seoane, P. D. (2016). *Hablemos de duelo. Manual práctico para abordar la muerte con niños y adolescentes*. Madrid: Fundación Mario Losantos del Campo. [5709_d_guia-duelo-infantil.pdf \(observatoriodelainfancia.es\)](#)

Solanich, C. (2018). *Acompanyament de l'infant en el procés de dol i la mort: Disseny d'un protocol d'actuació en cas de mort i dol al segon cicle d'Educació Infantil*. [Treball Final de Grau].

Tejerina, M.I. (1994). *Dramatitzación y teatro infantil. Dimensiones psicopedagógicas y expresivas*. Siglo veintiuno de España. Editores, S.A.

Verdú, V. (5 de juliol del 2002). La Enseñanza del Fin. *El País*. [La enseñanza del fin | Sociedad | EL PAÍS \(elpais.com\)](#)

Worden, J. W. (2004). *El tratamiento del duelo: asesoramiento psicológico y terapia*. (2a ed.). Barcelona: Paidós Ibérica.

ANNEXES

ANNEX 1: DISSENY D'UN INSTRUMENT D'AVALUACIÓ

AVALUACIÓ PROJECTE: ART EN EL SILENCI	 MOLT	 FORÇA	 UNA MICA	 GENS
Has après noves coses sobre la mort?				
T'has sentit còmode parlant sobre la mort?				
Has experimentat nous sentiments a través de les activitats?				
La teva estrella et fa recordar amb alguna persona que ja no està amb tu?				

Respectes les opinions dels teus companys/es sobre la mort encara que siguin diferent que les teves?				
A casa parleu i recordeu a familiars/amics que s'han mort?				

- ESCRIU ALGUNA COSA QUE HAGIS APRÉS DESPRES DE LES SESSIONS I QUE VULGUIS EXPLICAR:

- QUINA ACTIVITAT T'HA AGRADAT MÉS?

- QUÈ ÉS EL QUE T'HA AGRADAT MÉS EN TOT EL PROJECTE?

ANNEX 2: QÜESTIONARI DOCENTS

A continuació trobem el qüestionari que els hi donarem als docents que ens hagin acompanyat a les sessions al llarg del projecte, per poder tenir una opinió de gent adulta.

- 1. Creus que les activitats aplicades al llarg del projecte han ajudat a que l'alumnat pugui expressar-se i parlar sobre la mort amb més llibertat?**
- 2. Després del projecte, tens més coneixement sobre la mort i tens diferents maneres i estratègies per poder parlar sobre la mort amb l'alumnat?**
- 3. Se t'acut una altre activitat que es pugui aplicar en el projecte de cares a altres anys?**
- 4. Les professionals del projecte han tingut una bona actitud al llarg del projecte?**
- 5. Quin grau de satisfacció tens després d'observar i reflexionar sobre el projecte?**